

Imre Mihály

SZŐNYI BENJAMIN LEVELE JAKOB CHRISTOPH BECK
BASELI PROFESSZORHOZ 1776-ból

Szőnyi Benjamin eddig jobbra úgy húzódott meg szerényen irodalomtörténet-írásunk emlékeztében, mint a XVIII. századi barokk népiesség és népművelő irodalom termékeny alkotója. Az utóbbi idők irodalomtörténeti kutatása módosította ezt a – részint még az egyháztörténet-írástól átvett – koncepciót, s a hódmezővásárhelyi esperes felvilágosodáshoz fűződő szellemi kapcsolataira hívta fel a figyelmet. Főként Szauder József kutatásai jelöltek ki neki előkelő helyet a fiziko-teológiai irodalom magyar nyelvű népszerűsítésében: „... Szőnyi Benjamin Gyermekek physikája... teszi először magyarrá a fiziko-teológiai irodalmat, máris egész sor olyan motívumot, stíluselemet, leíró költészeti sémát formálva meg, amely az 1770-es évektől kezdve magasabb szinten, egyéni erővel kibontakozó természetfelfedező filozofikus költészetünket készíti elő nyelvi és stilisztikai tekintetben.”¹ Jelentős szerep jut neki abban a protestáns szellemi áramlatban, amely a pietizmust bizonyos teológiai racionalizmussal ötvözte, munkáinak többsége is ezen irányzat pragmatikus igényeinek kielégítésére született.²

Az említett eszmei irányzatokat már részint Debrecenben, részint harmadfél évig tartó peregrinációja alatt ismerte meg. Megfordult az Odera melletti Frankfurtban, majd Amsterdam után „Trajectumban, Lejdában, Franequerában” látogatta az akadémiákat. Itt hallgatta azokat a professzorokat, akik korszerű érdeklődését, műveltségét formálták.³

Mindaddig nem ismertük külföldi kapcsolatának egyetlen dokumentumát sem, emiatt is érdemel figyelmet svájci kapcsolatait bizonyító levelezésének előkerült darabja.

A közelmúltban hívta fel a figyelmet Tóth Béla, Lengyel Imre és Csomasz Tóth Kálmán Jacob Christoph Beck több magyar levelezőpartnerére.⁴ Mindannyian Ernst Staehelin professzor *Die Korrespondenz des Basler Professors Jakob Christoph Beck* (Basel, 1968.) című művének kutatási eredményeire támaszkodtak.

¹ SZAUDER József, *Az estve és Az álom keletkezése. In: Az estve és az álom. Bp. 1970. 239, 526–527. p. Tarnai Andor a „magyar fiziko-teológiai irodalom úttörőjének” nevezi: Sorsotok előre nézzétek (A francia felvilágosodás és a magyar irodalom) Bp. 1975. 108–109. Ugyanerről még: M. ZEMPLÉN Jolán, *A magyarországi fizika története a XVIII. században. Bp. 1964. 438–443.; VÖRÖS Imre, Természetszemlélet a korai felvilágosodás időszakában, It 1979. 90–101.**

² Erről ESZE Tamás, *A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században, In: Studia et Acta Ecclesiastica. Bp. 1965. 169–205.; GYENIS Vilmos, Francia hatás a XVIII. század köznapi világában. In: Sorsotok előre nézzétek. 79–107. CSOMASZ Tóth Kálmán, Szőnyi Benjamin és a Szentek Hegedűje aktualitása, Reform. Egyh. 1963. 53–54. Maga Szőnyi is elkezdte egy J. F. Osterwald-mű fordítását, de megelőzi Károlyi Ferenc gróf 1758-ban: A Szent Bibliában levő históriák tanulásának igen könnyű módja... Nagy Károlyban – című művével.*

³ Ezek közül a legjelentősebbek: Musschenbroek, Scultens, Hemsterhys, Wesseling, Millius, Venema, C. Ikenius, P. Pelisson. vö.: SZEREMLEY Samu, *Szőnyi Bénéjám és a hódmezővásárhelyiek. Bp. 1890.*

⁴ CSOMASZ Tóth Kálmán, *Maróthi György és a kollégiumi zene. Bp. 1978. LENGYEL Imre–TÓTH Béla, Maróthi György külföldi tanulmányútja, Könyv és könyvtár. Debrecen, 1970. VIII: 1, LENGYEL Imre–TÓTH Béla, Maróthi György nevelési törekvéseinek külföldi gyökerei. Könyv és könyvtár. 1971. VIII: 2. 53–103. p. LENGYEL Imre, *A svájci felvilágosodás és debreceni kapcsolatai, Könyv és könyvtár. 1973. 211–261.**

Beck korrespondensei között Szőnyi Benjamin neve a 83. oldalon szerepel: „*Szőnyi, Benjamin, ungarischer reformierter Pfarrer und Liederdichter, bekannt besonders durch die ‚Zither der Heiligen‘ von 1776.*”⁵ Staehelin nem közli a levél szövegét, tartalmáról sem árul el semmit.

Levélbeli megkeresésemre Ernst Staehelin professzor segítségével és szíves közbenjárásával az Universitätsbibliothek Basel – Szőnyi levelének lelőhelye – megküldte a xerox-másolatot.

Vásárhelyini,

1-ma Novembris

An. 1776. Summe Venerando Viro, ac Domino,

D(omi)no Iac(obo) Christophoro Beckio, S(anctissimae)

Theologiae Doctori ac Professori celeberrimo, S(alutem)

P(lurimam dicit)

Ut Aquae Frigidae animae Sipienti, sic nuncium bonum e terra longinqua. Hoc sacrum Epigramma Divi Paroemias mentem meam Subierat Vir Cl(a)r(issi)me, quum litteras Tuas (:Basileae datas 16-a Julii An. 1774.): sale, melleque Charitatis respersas, laetus gratusque acciperem.

Certe valde jucundum mihi erat, TE, tanto fastigio VIRUM, mei non tantum non fastidivisse, verum immerentem, litteris etiam amicissimis fuisse dignatum. Pro quo Tuae Charitatis *τεχμηριον* perpetuas dum vixero, persolvem grates.

O! Svavem, firmamque terris ac caelo cognationem, quam parit communio Sanctorum, originem nimirum ducens, non a fratrum in carne *συγγενον*, vitioso; verum immortalis Dei sanguine, virtute cujus TE, mihi (:ut nunc ambos nos duntaxat vivere supponam:) in fide spe et sorte sanctorum reddidit conjunctissimum!

Heu! quos non potest, quin certe debet producere *φιλαδελφιας* effectus, isthaec e Sanguine CHRISTI enascens, et sua natura concors confraternitatis, non minus inter locorum intervallis ut sumus dissitos, quam lingvis laribusque ac focus proximos; quum hoc in passu gradus aut locus (:quod ajunt:) non variet speciem.

Atque isthoc etiam ego stimulo excitatus, nunc altera vice scribo ad TE VIR Cl(a)r(issi)me non tam atramento, quam Spiritus Viventis Dei (:qui mera Charitas:) penicillo, sperans, quin tuto confidens, TE quoque ex eodem Divinae cognationis fundamento, litteris hisce meis, in tabulis cordis TUI locum aliquem daturum. Certe ego, hoc genere officii, accessum quandam et emolumentum ad veram vitam animae meae redundans, ovanter persentisco; cum enim Tibi scribo, Hominem Dei, magnum Gloriam DEI inforumentum pia attentione cogito; scripto peracto (:quod jam et ante solebam:) vivaci Tui memoria, isthanc animae actuositatem adaugeo; denique, que nobilissima functio animae est, TE, Tuorumque in Domino laborum progressum, materiis Precum mearum interpono.

Ut jam aliquid, de anteaetis etiam commemorem: filius meus Paul. Szőnyi, qui aliquamdiu clientela Vestra (:quod utinam diutius fecisset:) fruebatur, tandem post varios casus et Vanae in multis juventae aetatis discrimina, e Belgio, per Germaniam Patriae Suae redditus: jam pro modulo et mensura gratiae, Christo, ejusque Ecclesiae, in VERBO, ministrat. Suspicio ego, illum VOBIS, TE praesertim Patre et Patrono insalutatis illinc discessisse. Quod si ita factum, dabis quaeso, mei gratia veniam isti, tamquam alteri Onesimo. Ego vero tum ex mea parte Pater, tum filii loco maximas quas possum habeo gratias Vobis omnibus qui illum almo Vestro patrocinio fovistis, praesertim Tibi VIR Celeberrime, qui illum, singulari adfectu et ope amplectebaris. Praemium beneficentiae Vestrae, quod ego in Votis habeo, ipso acta referendum DEO peregrinantis Jacobi prece indefinenti, per fidem in Christo devotissime committo.

Eadem qua filium antehac spe, nunc iterum commendo TIBI, Vir Celeberrime, ac per TE illustrissimae Vestrae Academiae Praestitibus, laborem harum D(ominum) Johannem Szabó mihi ex sorore nepotem charissimum, pie suae matri, Votorum filium, juvenem modestum, moratum, docilem, ac Vestrum, Tui praesertim avidissimum. Felicem me dixeró, si hunc meum fratrem ac respective

⁵E. Staehelin itt tevesen adja meg a „Szentek Hegedűje” kiadási évszámát, hiszen azt először 1762-ben adták ki. Föltehetően Szőnyi Benjamin levelének dátuma keveredik a megjelenés évszámával.

filium, quem potissimum ego enutrivì, eo animo exceperis quo olim (liceat componere parva magnis:) Julius Caesar, de sibi a Cicerone commendato Cliente, huic rescripserat: -- *Tu mitte alios, quos ornem.*

Exposito superius Communione Sanctorum fundamento, enixe optarem Vir Cl(a)r(issi)me ex TE percentari, de rebus etiam quibusdam innocuis ad Religionis(sic!) nostrae commodum ac lumen spectantibus. Ad quod ipsum, si mihi libertatem dederis: habeo quaedam TECUM communicanda. Nunc unum hoc adscribo: Mentis sum, post alios labores jam evulgatos Harmoniam 4. Evangelistarum, ordine chronologico, in breve quoddam compendium redigere in usum simplicissimorum, qui multi sunt Patriae Nostrae hominum, idque lingua nostra vernacula. Cogitabam ex fini de vertendo opusculo Cel. Polier, quoad illam partem, in qua 4. Evangelia pulcherrime contexit. Vaide mihi placent in eo quaestiunculae rebus praepositae, easdem egregie illustrantes. Si TU V. Cl. in hoc intento me confirmaveris: manum operi admovebo DEO volente ac juvante. Christo famulaberis, si in hoc proposito me iuveris Tuo consilio. Communico Tecum quadam mea Epigrammata, accipe benigno animo. Vale VIR Celeberrime, me qui TE vehementer amantem redamas, qui sum, Summe Ven: Tui nominis Cultor sincerimus, *Benj.(amin) Szőnyi*, Ecclesiarum-quas Steph(anus) Szegedinus in his oris Hungariae reformaverat-Senior, m(anu) p(ro)pria).

Vásárhely,

1776.

November 1-e

A felettébb tiszteletre méltó férfiúnak,

Jacob Christoph Beck úrnak, a legszentebb theologia

doktorának és hírneves professzorának a legtöbb köszöntést küldi

Mint a szomjas léleknek a hideg víz, olyan a messziről érkező jó hír. Az isteni Paroemiastesnek ez a szent epigrammája jutott az eszembe, nagy méltóságú férfiú, midőn boldogan és hálatalten átvettem az 1774. július 16-án Baselben kelt leveledet, mely gazdagon van hintve elmésséggel és a tiszta szeretet édességével.

Bizony igen jól esett nékem, hogy Te, az oly kiváló férfiú, nemcsak hogy nem néztél le engem, hanem --, bár mint arra érdemtelent -- a legbarátiabb levélre méltattál. Szeretetednek e bizonyosságáért -- amíg élek --, hálával tartozom neked.

Ó! Mily kedves és erős földön és égen az a rokonság, melyet szentségeink közös volta szül, mely eredetét nyilván nem az együtt született testvérek bűnös húsában, hanem a halhatatlan Isten vérétől származtatja és segítségével e rokonság (leírjam most, miként élünk mind a ketten?) számomra Téged szentjeink hitében, reményében és sorsában a legközelebb állóvá tesz.

Hej, erre a testvérszeretet sem képes, még ha bizony köteles is ilyen eredményt elérni, de ez a Jézus véréből születő és a testvériség egyetértésének sajátossága az egymástól távol lakók (amilyenek mi is vagyunk) között sem kisebb, mint az azonos nyelvet beszélők, egy hazában, vagy akár egy házban lakók között, mivel ebben a mértékben álláspont vagy körülmény (amint mondják:) nem változtatja a jellegét.

Es ezen ösztönzéstől is indítatva, most más ok miatt írok neked, legkitűnőbb férfiú, nem is annyira tintával, mint az élő Isten (:Ó a tiszta szeretet:) szellemének tollával, remélve, sőt biztosan tudva, hogy Te is az isteni rokonság ugyanazon fundamentuma szerint levelemnek szíved könyvében némi helyet fogsz adni.

En bizony a lelkem igaz élet felé való törekvésében ujjongva és világosan bizonyos előrehaladást, nyereséget érzek: amikor neked írok; Rád, az Isten emberére, Isten dicsőségének nagy instrumentumára gondolok jámbor figyelemmel, s a levelet megírván (amit már azelőtt is szoktam:) a rád való tartós emlékezéssel lelkemnek ezt a tettvágát növelem, és végül: ami a lélek legnemesebb tiszte, Téged és az Urban való munkáid előbbre haladását imádságaim szövegébe foglalom.

Hogy néhány szót az ezelőtt történteokról is írjak: fiam, Szőnyi Pál, aki egy ideig oltalmatokat élvezte (:vajha tovább is ezt tette volna:), végül különféle esetek és a sok mindenben üres ifjúkor próbái után Belgiumból Germánián át hazájába visszatérve, már a kegyelem módja és mértéke szerint,

hogy úgy mondjam, Krisztust és egyházát szolgálja az Igével.⁶ Gyanítom, onnan ő úgy távozott, hogy nem köszönt el tőletek, s kiváltképpen tőled, atyjától és gondviselőjétől. Ha így történt, a kedvemért, kérlek, bocsáss meg neki, mintha egy második Onésimos lenne.⁷ Én meg a magam részéről, úgy mint az atya is, és a fiam helyett is, amennyire csak tudok, köszönetet mondok mindannyiótoknak, akik őt életető oltalmatokkal ápoltátok, s különösképpen neked, legkiválóbb férfiú, aki fiamat egyedülálló buzgalommal és fáradozással felkaroltad. Tetteitek meghálálandó, jótékonyaságotok jutalmát, amit a leghöbben kívánok, magára a bújdosó Jákob istenére⁸ bízom legiámborabban, a Krisztusba vetett hitem szerinti szüntelen könyörgéssel.

Ugyanazon reménységgel, mellyel egykor fiamat küldtem, most ismét hozzád fordulok és ajánlom Neked és rajtad keresztül igen híres akadémiátok védnökeinek Szabó János urat, nővéremtől való kedves unokaöcsémét, jámbor édesanyjának hön szeretett fiát, aki szerény, jól nevelt, könnyen tanuló ifjú, s hozzátok, hozzád kiváltképpen nagyon vágyik.⁹ Boldognak mondom majd magamat, ha ezt a testvéremet és talán inkább fiamat, akit elsősorban én neveltem, azzal a lélekkel fogadod majd, amellyel egykor (:szabad legyen kis ügyeinket nagyokhoz hasonlítani:) Julius Caesar válaszolta levelében Cicerónak, aki reábizta egyik pártfoglaltját: – Küldj másokat is, s én felkarolom őket. –

Szentjeink közös volta alapján, melyről az előzőekben szoltam, nagyon szeretnék értekezni veled némely ártatlan dolgról, amely egyházunk javára és fényére irányul. Ha erre szabadságot adsz nekem, lesz némely veled közlendő dolgom. Most csak ennyit írok: szándékom, hogy más, már kiadott munkáim után, a négy evangelista Harmóniájából, az időrendjüket megtartva, valamiféle rövid kézikönyvet szerkesztek a legegyszerűbb emberek számára, akikből sok van hazánkban, és ezt a hazai nyelvünkön.¹⁰ Végül úgy gondoltam, hogy Cel. Polier művét fordítom le, mégpedig azt a részt, amelyikben a négy evangéliumot igen szépen összefogja. Nagyon tetszenek benne a dolgokhoz feltett kérdések, melyek azokat kiválóan megvilágítják.¹¹

Ha e szándékomban támogatsz, úgy isten akaratával és segítségével munkához látok. Krisztust fogod szolgálni, ha e tervemben tanácsoddal is segítesz. Elküldöm néhány epigrammát, fogadd azokat jó szíveddel.

Isten veled tudós férfiú, aki engemet, a téged nagyon szeretőt, vizsontszeretsz, s aki vagyok a te legtisztelteméltóbb nevednek legőszintébb tisztelője: *Szőnyi Benjamin* – az egyházaknak –, amelyeket Magyarországnak ezen a részén megreformált Szegedi Kis István-a

Seniora, a maga kezével.

*

⁶ Szőnyi Pál valóban megfordult holland, német és svájci egyetemeken. 1773. december 2-án subscribál a bázeli egyetem anyakönyvében: „1773. 2. Decemb. Martinus Bereczki Hungarus e Colleg. Debrecin . . . eod. Paulus Szőnyi Hungar. e Colleg. eod. (vásárhelyiensis)theol.” (ZSINDELY István, *A bázeli egyetem anyakönyvéből*, Sárospataki Füzetek, 1860. 162. p.) Azt is tudjuk, hogy valóban igen könnyelmű életet élt, s itthon is megkeserítette atya életét a későbbiekben. Vö.: SZEREMLEY, *Szőnyi* . . . i. m.: passim

⁷ Nem tudjuk, Szőnyi melyikre gondolhat a sok Onésimos(mus) közül, a Paulys *Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart 1939. – éppen 11-et sorol föl e név alatt.

⁸ Valószínű, hogy Szőnyi szellemes, kedveskedő szójátéknak szánta, hiszen Beck keresztnéve is *Jakob*, hízeltgő biblikus párhuzam születik így.

⁹ Az említett Szabó János valóban el is jut Bazelbe, bizonyára megkapja Beck pártfogását is, 1777-ben subscribál: „1777. 26. 3. Junii Johannes Szabó Hungarus . . .” (ZSINDELY, *A bázeli egyetem* . . . 162.)

¹⁰ Szőnyi itt tervezett munkája valószínű, nem készült el, vagy nem maradt ránk. Elképzelhető, hogy az 1792-ben megjelent „*Uj Testamentomi Énekek Éneke*” (Pozsony, 1792.) című mű ennek gondolatát folytatja. A „*Harmonia 4 Evangelistarum*” műfaja a második században indul útjára. Ezek sorát i. sz. 170 körül Tatianus „*Diatessaron*”-ja nyitja meg. Ezt követi Eusebius, Euthalicus alexandriai diakonus munkája (V. sz.), ezt számos szünopszisz követi a modern időkig. Ezek a „*Harmóniák*” a négy evangélium egybevetésével próbálják összeállítani Jézus életének és működésének kronológiáját.

¹¹ Valószínű, hogy ez a mű sem készülhetett el, vagy elveszett. A valószínű szerző Georges Polier (1675–1759) lehet, aki a pietizmus jeles svájci képviselője volt. Szőnyi a következő mű fordítását tervezhette: „*Nouveau Testaments mis en chatéchisme*,” Lausanne, 1756. (vö.: *Novelles Biographie*

Szőnyi soha nem fordult meg Svájcban, akkor hogyan került kapcsolatba Beck professzorral? E kapcsolat megszületését segíthette Maróthi György, hiszen Szőnyi közvetlen, bizalmas környezetéhez tartozott, amint arról maga is többször megemlékezett, fiatal professzorának „vocalis musica” volt már 1739-ben.¹² Maróthi pedig a magyar peregrinusok közül talán a legbizalmasabb kapcsolatba került a fiatal bázeli professzorral.¹³ Ugyancsak Debrecenben, Maróthi György környezetében ismerkedik meg (Piskárosi) Szilágyi Sámuellel, aki megjárta a svájci akadémiákat, megfordult Bázelen is, Beck fautori jóindulatát élvezte.¹⁴ Ő is közvetíthetett a svájci professzor és Szőnyi között, 1742-es Hódmezővásárhelyre írott levelében prédikátortársát „az Urban szerelmes Atyámfiának, én nékem pedig gyermekésememtől fogva kiváltképpen való barátomnak” nevezi.¹⁵

*

Figyelmet érdemel, hogy Szőnyi levele nem alkalmi üdvözlés apropóján íródott, hanem tartósabb kapcsolatot szeretne létesíteni a távoli nagynevű professzorral, s a szöveg tanúsága szerint ez már legalább második Bázelnak küldött levele. A hálálkodó köszönet hangja annak szól, hogy a távoli „Helvetiába” küldött levél nem marad visszhang nélkül, s bizonyára az őszinte megilletődés, s nem az üres retorizáló szervilizmus formálja köszönő mondatait. Ne feledjük, hogy a kis magyar mezőváros küzdelmes életű prédikátora valóban kitüntetett kegynek érezhette, ha a reformáció hazájának egyik Universitásán a professzori kar egyik büszkesége válaszevélre méltatja.

Szőnyi leveléből az is kiderül, hogy szeretné Beck ösztönzését megnyerni tudományos-irodalmi terveihez, saját levele is azért halmozza a tudós erudíció fordulatait, hogy maga is méltó partnernek bizonyuljon; ezért is kedveskedik a literátorok igazi, becses ajándékával: epigrammait küldi az áhított távoli barátának.¹⁶ Éppen az 1760-as években születnek Szőnyi legjelentősebb munkái, a „Szentek Hegedűje” 1762-ben, a „Gyermekek physikája” 1766-ban jelenik meg. Énekeskönyve a teológiai racionalizmus hatásait is mutató pietizmus sugallatára keletkezik, a „Gyermekek pyhsikája” pedig a fiziko-teológiai gondolkodás első magyar nyelvű filozofikus irodalmi dokumentuma. Elszigeteltségéből ragadhatja ki s nagyobb távlatokat villanthat föl Beckhez fűződő kapcsolata, de erre az időszakra esik *Szathmári Paksi Pállal* kialakuló barátságja is. A fiatal sárospataki professzor természettudományos érdeklődése és munkássága éppen a „Gyermekek physikája” gondolatmenetének érlelődését segíthette, hiszen a fiziko-teologikus szemlélet mindkettejüknél rokon gondolkodásról tanúskodik.¹⁷ Ugyanerre az időszakra esik levelező kapcsolata *Intze István* marosvásárhelyi professzorral – korábbi leydeni

Générale, 1866. Paris). Ez is a pietizmus praktikus, moralizáló igényeit elégítette volna ki, könnyen kezelhető kátét adva az olvasó kezébe. Szemléletében hasonlót tervezett, mint korábbi J. F. Ostervald átültetése, ami darabban maradt. Ostervald szellemi hatása más Szőnyi-művekben is fölbukkan, hivatkozik is rá az „*Uj Testamentomi Énekek Éneke*” előszavában.

¹² CSOMASZ TÓTH Kálmán, *Maróthi* . . . i. m.: 46–51. és SZEREMLEY, *Szőnyi* . . . i. m.: 4. p.

¹³ Vö.: CSOMASZ TÓTH Kálmán, i. m.: passim,

¹⁴ LENGYEL Imre, *A svájci felvilágosodás és Debrecen kapcsolatai*, i. m.: 237–241. NAGY Sándor, *A Debreceni Kollégium mint egységes intézmény* . . . 1940. 131–132.

¹⁵ Külföldről való visszatérése után Szilágyi Sámuel hívják Hódmezővásárhelyre prédikátornak, aki először el is fogadja a vásárhelyiektől fölkinált útielőleget. Későbbi döntés szerint Debrecenben marad, s helyette kerül Szőnyi Benjamin Vásárhelyre. Ekkoriban ír az invitáló városnak mentegetőző levelet, s melegen ajánlja barátját pártfogásukba. (Dátum: 1742. április 8. Városi Levéltár, 5, cs. 32.)

¹⁶ Sajnos nem maradtak meg ezek az epigrammák abban a kéziratban sem, amely Szőnyi önéletrajzát és többszáz epigrammáját őrizte meg. (Városi Levéltár: Y. 1. 9.)

¹⁷ Intim baráti kapcsolatban állottak egymással, ezt bizonyítják egymásnak küldött könyveik, ajánló epigrammáik. Szőnyi kéziratban maradt négy Szathmári Paksi Pálnak dedikált terjedelmesebb verset őrzött meg, s maga is kapott hármat pataki barátjától, ebből kettő Szathmári művét kísérő ajánlás. A rokon gondolkodást Szathmári Paksi művei dokumentálják: kéziratban maradt székfoglalója: *De medicina in Philosophia Utilitate* (1759), *Dissertatio de simplicium remediolorum*, Claudiopoli, 1760. *Dissertatio medica Inauguralis de Morte Naturali*, 1760. Claudiopoli. Mindhárom mű a Sárospataki Nagykönyvtárban. vö.: deési DADAY András, Szathmári Paksi Pálról, 1931. Kny. a „Gyógyászat” Tudományos Közleményeiből.

peregrinustársával –, aki Marosvásárhelyt először tanította a „Wolfiana philosophiat”.¹⁸ Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy Beck polihisztor tágaságú műveltsége több irányba is inspirálhatta Szőnyi terveinek kibontakozását, amint említett magyar kapcsolatai is – még töredékességükben is – akkor mutatják a legnagyobb aktivitást, amikor tudományos-irodalmi működése talán legjelentősebb magaslátára érkezik.

Sajnos, mind ez ideig nem került elő egyetlen olyan levél sem, amelyet Beck küldhetett a távoli magyar mezőváros prédikátorának, pedig ezek talán segíthetnék azt is pontosítani, hogy milyen szellemi sugallatot kaphatott svájci fautorától.¹⁹

Csorba Sándor

SZEMERE BERTALAN KIADATLAN LEVELEI KÖLCSEY FERENCHEZ

Szemere Bertalan 1832 júliusában fejezi be jogi tanulmányait Sárospatakon. Az augusztus eleje és november vége közötti időben Borsod megyében gyakornokoskodik Palóczy László (1783–1861) megyei főszolgabíró mellett, majd vele együtt Pozsonyba kerül december elején a megnyíló 1832/36-os országgyűlésre. Ettől kezdve Pozsonyban lakik egészen 1834 őszéig, gyakornokként, távollevő képviselőjének helyetteseként, majd pedig királyi táblai jegyzőként és ügyvédként tevékenykedik.

A pataki diákévek és az 1832-ben megnyíló országgyűlés között vajmi rövid az időbeli távolság, így annál szembetűnőbb az a változás, amit Pozsony jelent Szemere eszmei fejlődésében. „Patakon még az arisztokrata szerkezet mellett jegyeztem ki a könyvekből az okokat; itt már lelkelem rögtön a népi republikák, a demokrata intézmények felé fordult – mondja. – Az a magyar törekvés mind oly törpe volt nekem. Azonban át kellett rajta esni. Szántam a kort és a kor embereit, kik oly apróságokkal kénytelenek bíbelődni.”²¹ Ebben a megnyilatkozásban már benne van Kölcsey hatása is, ami egyébként természetes, mert szinte minden estéjét együtt tölti vele, sokat tanul tőle, s átéli mindennapjainak vívódásait, amikor azt mondja róla: „Mint egy lélek jelent meg az üléseken, szólt és ismét szobájába vonult, elégedetlen, hazavágyva könyvei közé.”²²

Szemere Bertalan is azok közé az országgyűlési ifjak közé tartozik, akik Kölcseyvel akarnak szoros kapcsolatot tartani, s őt tartva példaképüknek, követik politikai hitvallását is. Szemere részéről több ilyen megnyilvánulásról tudunk, a most közlendő levelek azonban mindennél többet mondanak, mert bepillantást engednek világnézetébe és a reformkor társadalmi életébe, ugyanakkor a Kölcseyvel kapcsolatos ismereteinket is kiegészítik. Nagy kár, hogy nincsenek meg Kölcsey viszontválaszai, még akkor is, ha tudjuk, hogy azok jóval kevesebb számúak, mint a hozzá írottak. A levelek a Ráday Levéltár Szemere Tárában találhatóak, s ezúttal azokat közöljük, amelyeket Szemere Bertalan a borsodi aljegyzőség megkezdéséig, 1834. decemberig írt Kölcseyhez.

Az első levél megírására az ösztönzi Szemerét (Jelzete: Szemere Tár XIII. kötet 74. sz. levél), hogy Kölcsey 1833. augusztus 27. vagy 28-án szabadságra megy csekei otthonába. A nagy esőzések miatt

¹⁸SZEREMLEY S., *Szőnyi... i. m.*: 113, KONCZ József, *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollegium története*. Marosvásárhelyt, 1896. 198–201. BENKŐ Samu, *A felvilágosodás meggyökerezésének néhány sajátossága az erdélyi magyar művelődésben*. In: *A helyzetűdat változásai*. Kriterion, Bukarest. 1977. 68, 397. p.

¹⁹Szőnyi két tervezett munkájának említése ebből az időszakból azért is érdemel figyelmet, mert eddigi ismereteink szerint a „Gyermekek fizikája” (1766) és az „Istennek trombitája” (1791) kibocsátásának időpontja között nem ismertünk sem megjelent, sem tervezett munkáját. Levelünk híradása szerint ekkor sem aludtak ki az alkotói vágyak, s a korábban megjelent munkák újbóli kiadása mellett (Imádságok imádsága, Kegyesség napszáma, Szentek Hegedűje, Gyermekek fizikája) újabb alkotói tervek foglalkoztatták, vagy azok el is készültek, csak a mostoha, tékozló utókor fosztott meg bennünket azok megismerésétől.

¹Csengery Antal: Szemere Bertalan. In: *Történeti tanulmányok és jellemrajzok*. Bp., 1884. 196.

²I. m. 197.

azonban mintegy három héttel eltolódik a visszautazás időpontja, s csak október utolsó hetében kel útra Pozsony felé. E hosszúra nyúlt pihenés idején keresi fel levelével Kőlcseyt. Ebben igazi körképet fest a pozsonyi élet hétköznapijairól középpontba állítva Kőlcsey iránti ragaszkodását és saját elveinek kifejtését, de természetesen szól az országgyűlés napi eseményeiről, így Kossuth lapjának betiltásáról is. Ami az első kérdéskört illeti, tényként kell elfogadnunk, hogy régi keletű Kőlcsey iránti tisztelete, s ennek igazolásául hadd írjuk ide, hogy pl. ő búcsúzik először a pataki iskolától magyar nyelvű beszéddel, és ennek zárószóiban Kőlcsey Hymnusát idézi.³ Ugyancsak Kőlcsey hatása érezhető abban az elképzelésben, amely a polgári nemzetállam kialakulását vér nélkül, alkotmányos úton, „a diaetával víván” képzeli el. Az országgyűlési események középpontjában ebben az időben az úrbéri törvényjavaslat kidolgozása áll, amelyet végül is az 1833. november 19-én tartott vegyes ülésből terjesztenek a király elé jóváhagyásra. Addig azonban sok minden történik, mert magukban a kerületi ülésekben sem egységes az álláspont, s a főrendek még kevésbé támogatják az egyes javaslatokat. Kétségkívül, Kőlcsey segíti a legegyértelműbben az indítvány keresztülvitelét, s így érthető, hogy Szemere részletesen szól a fejleményekről. A Karok és Rendek közötti üzenetváltás utal arra a huzavonára, amelynek során az alsó tábla jobbgyvédő és antifeudális javaslatait a főrendi tábla reakciós többsége alaposan megcsönkítva 8 úrbéri törvényjavaslattá szűkíti le. Ezek közül a IV. törvénycikk a robot teljesítésének módozataival foglalkozik, a bejegyzési bér a földesúrnak azt a jogát rögzíti, hogy a jobbágyok nyilvántartásba vételéért juttatást kap, az úrbéri vadászat pedig azt, hogy engedélye nélkül senki nem vadászhat birtokain, viszont ő kártékony állatok irtásakor igénybe veheti a jobbágyokat mint hajtókat.

A törvényhozás tárgyairól és az ügyekben elhangzó beszédekről alig van más hírvivő, mint a követjelentés, így érthető, hogy már az országgyűlés kezdetén felveti Prónay János Nógrád megyei követ egy országgyűlési újság kiadásának gondolatát. Több megvalósíthatatlan kezdeményezés után Kossuth Lajost, távol levő főurak helyetteseként (ablegatus absentium) jelen levő „követet”, bízzák meg a kezdeményezéssel. Ő vállalva a feladatot, hetenként kétszer megjelenteti az Országgyűlési Tudósításokat. Alig több mint 200 példányban adja közre, de az előfizetők között van minden megye, a legtöbb királyi város és kaszinói egylet, így nagy olvasótáborral rendelkezik. A törvényhozás tárgyairól tudósít, az ezekkel kapcsolatos beszédeket közli, a témákból következően azonban a korszak liberális eszméinek országos méretű terjesztőjévé válik. A kormány rövidesen ellenintézkedéseket tesz, de a követeket, így Kossuthot is mentelmi jog (salvus conductus) illeti meg, ezért óvatosan jár el vele szemben, ez azonban mitsem változtat a lényegen: lefoglalja és elveszi Kossuthék vállalkozásától a könyomdát. Ettől kezdve az országgyűlési ifjak bevonásával, kézírásban készül a lap.

Po'sony, 13 Octob. 833

I.

Édes Uram Bátyám!

Hogy egy ifjú tiszteljen férfiat, ki gyermekkorától óta példa-kép gyanánt él lelkében, és szívében, 's inkább lángoló, semhogy nyugalmas tisztelete mellett még is hallgathasson: az, csaknem megfoghatatlan állapot. Azonban ép ez esetben vagyok én. Soraimmal azért nem alkalmatlankodtam, mert bár előttem kétséges, mellyik pályán nagyobb édes Uram Bátyám, minden tekintetben igazságosnak találtam: hogy ha kizárólag a' polgári ügynek élt itt, otthonn szinte osztatlanul a' literatura' lélektápláló körében, 's körének dolgozhassék.⁴ Továbbá, ha kívánta volna édes Uram Bátyám körülállásosan és hamar tudni a' tanácskozások' folyását 's sikerét, — jól esik hinnem: hogy inkább kiismerte, ragaszkodásom, tapadásom mi forró, mi hü, mi szellemi; sehogy kétségeskedett volna velem tetszés szerint parancsolni.

³ Szemere Bertalan beszéde examenkor. 1832. VII. 20. Szemere Tár XII. 27 ab és Búcsúszavak a „S. Pataki Ifjú egyesület”-hez: Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1898–1899.

⁴ Kőlcsey valóban írásra használja fel a csekei időt, de nem úgy, ahogyan Szemere gondolja: Országgyűlési Naplóját egészíti ki. A munka azonban vontatottan halad, mint Wesselényinek írja október 1-én: „En vallást teszek: itthon restebbül írtam, mint remélém; ez az oka, hogy készen nem vagyok egészen.” (Kőlcsey Ferenc Összes Művei I–III. Bp. 1960. (A továbbiakban: KFÖM) III. 265. sz. levél)

Egy okom volt még is, mely cselekvé, hogy legalább egyszer bátorkodjam írni. T.i. körülállásaim, melyeken keresztül éltem, csaknem természetű tevék bennem, hogy mennél erősebb, lógóbb kebellem vonzatom valaki iránt, az előtt maga előtt annál mélyebben vonulok magamba, 's nem képzelheti senki, lelkem néha miként el-elmelegül. Sokszor akartam én sokat mondani édes Uram Bátyámnak, gyakran bosszankodám magamra, hogy nincs szivem elbeszélni, a' amit érzek, mert azt hittem: úgy jelenek-meg, úgy lépek-fel, úgy állok édes Uram Bátyám' szobájába, mint egy hideg fa, 's forrósgom rajtam nem mutatkozik. Azonban azt veszem észre, levelemben sem megyek tovább; – még itt is pirulnék magam és nem tudom ki előtt nyílt kebelből szólni, mert égetne annak meggondolása, hogy a' mit fognék mondani, talán hízelkedésnek, vagy dagálynak vétetnék. Csak annyit mondok tehát: méltóztassék nagynak gondolni tiszteletemet, mert bizony mondom, hogy fogyhatatlan, és hogy nem vak tisztelet.

Az Urbér, úgy gondolom, ép egy esztendő alatt fog bevégeztetni. A' KK. 15-ikén elvégzik országos üléseköben a' Fő Rendi üzenetre adandó választ; a' Fő Rendek szinte el 17-ikén, 's már IV Czikkelyre válaszüzenetöket által is küldötték. A' KK-nál két különösebb eset történt; t.i. a' bejegyzési bér, mellynek elengedését a' Fő Rk javaslatára kerületi üléseikben helybehagyták, országos ülésben továbbra is megállapított. 2-szor az úrbéri vadászat szótöbbséggel szinte meghagyott.

Még egyet nem mellőzhetek-el. T.i. Kossuthtól, ki egy pár hónap óta köre írott példányokban küldözgette tudósításait, elvétellett a' kö és egyéb szerszám. 8-ikán magához hívatta Gr. Zichy a' lovásznak, 's előmutatván egy decretumot (:Ferencz név aláírással),⁵ kérte, adná-által eszközeit. Kossuth ajánlotta kulcsát, 's mondá, hozatná-el. De amaz felelt, hogy ő tudja a' követi lakhely' 's vagon' bánthatatlanságát, 's oda nem küld, hanem adná-ált önszántából önmaga; ígervén: hogy mérséklett vi'sgálat mellett adhatand-ki ujságot. Kossuth tehát elküldötte; de a' Kamara megtérítendő költségeit. Hallom, tartatott e' történet miatt conferentia, de semmit nem fognak csinálni, mert diadalommal csakugyan nem vihethék keresztül; egy-pár lelkes ülést eszközlene, 's néhány szép beszédek mondatnának, 's még is semmi süker. Én, részemről, nem vagyok az értelemben; mert hiszem, hogy bár a' vallás' ügye győzelemmel nem vívatott-ki,⁶ – azon időt több haszonnal eltölteni nem lehetett. Mint egy electromi szikra, futott, villámlott az keresztül a' nemzetben. Az Altábla szép erőt fejtett-ki magából, 's elvek fordultak-elő a' hevesen folyt vitában, mellyeket eddig kevesen ismertek, még kevesben értettek. Továbbá, ilyen szenvedési állapot, még inkább neveli a' hazafiui tüzet, 's a' lélek még szorosabban forr a' hazához, palma sub pendere crescit. Nem tehet, mostani körülményünkben, hasznosabbat az országgyűlés, mintha kifejtetget némi nagy fontosságú dolgokat, 's így azt, a' mi ezen erő-éspontban kifő, megtanulhatják a' kik itt vagy otthon vannak, 's még nem tudták. Mert nemzeti jusaink' életbehozására, önállásunk' megszerzésére két ut van: vér és tudomány, amazt egyik rész sem kívánhatja, a' kimenetel kétes; ezt mind a' kettő ohajthatja, 's mi nem veszthetünk. 'S mit érne diaetánk száz annyi ésszel, száz olly tiszta kebellem, ha a' népben gyámolát nem leli? 'S ismét, lehet-e ezen gyámol biztos, ha világos lelken 's tiszta értemben, meggyőződésen nem alapul? A' nem-mívelt akarhat jót, tehet jót; de úgy ha van kinek vezetni; de úgy, ha lángját van kinek meggyújtani 's ápolni. Ha nincs, megszűnik égni a' lógott kebel -mert az önmagában idegen vala, csak egy lehellete más melljnek, melly ennek visszavonultával elhal. Ha elterjednek a' világos, tiszta ideák, ha józan elmék a' sajtó által nevelik a' nemzetet, -nem kell ösztön, serkentés, a' *szellem* 's *ész* nem tagadhatja-meg magát, van szüksége, mint a' testnek van. 'S e' szerint, igen tudom tisztelni én azokat, kik a' közértelmesség' szélesbitésén dolgoznak, 's (nálunk) új gondolatok által hatnak a' massára. A' kormány világos, szemebetűnő utait a' szabadulásnak elállotta; – de nem minden utait, mert a' lélek' munkálkodása 's ereje kigyóként lopva áradoz, 's valóban gyönyörű pillanat leend: midőn a' diaetával viván, – mögé néz, 's nemzetet pillant-meg *szilaj* vagy *békés* erőben, a' mint ő így vagy úgy

⁵ I. Ferenc (1768–1835) magyar királyról és osztrák császáról van szó.

⁶ A vallásszabadsági törvényjavaslat 12 pontba foglalva kívánja megvalósítani az egyes felekezetek azonos jogait és az ebből adódó következményeket, mint pl. a vegyes házasság, az iskoláztatás és egyáltalán a protestánsoknak a katolikusokéval azonos jogait. Már egy 1833. január 9-i kerületi ülésen is szóba kerül, majd február elejétől írásban is megfogalmazódik „a vallásbeli nehézségek, sulyok, s kívánatok eránti izenet”, de a főrendi tábla addig változtatja és gáncsolja, míg a szabadelvűek júliusban az elhalasztást határozzák, hogy kedvezőbb időben az eredeti javaslat kerülhessen újra elő.

fog cselekedni. Ó mint várom a Szent napot! Mert hazám képe, előttem mint egy szép aranykép jelen-meg, szerelmes vagyok bele. Forrok, ha mellje körül tör futkos. -10 millio 's felette és ezzel fontba egy!!⁷ Ez mind örökké fonák marad nekem. Különös gondolatok fejlenek bennem a' monarchák felől, ha északamérikába pillantok, 's elmélkedem: hogy ott az *emberiség* életének új szakasza kezdődik. Ezen életnek tehát sokban kell különböznie attól, melly Európában kifejlett; mint ez sokban különbözött amattól, melly életet élt az emberiség Afrikában, A'siában. A' progressio talán geometrica lesz. Feljebb feljebb menvén elvész a' gondolat 's nem megy mindenütt szakadatlanul az elmfonal. Megállok. . . .

A' két Aurórát nagy kíváncsisággal várom és várják.⁸ Sok Vmegyéből kemény utasítás érkezvén, azt mondják, az Urbér' végeztével ismét a' Vallás' ügye lesz a' vita' tárgya. A' leány nem fog nyugodni, felkeltetik a' szép halott,⁹ -zengeni fognak Jerikó' falai!

Nem kérek semmit egyebet, csak annak megismerését, mi osztatlanul, kibeszélhetetlenül, és még is *nem vakon* vagyok én

Édes Uram Bátyámnak

tisztelője.
Szemere Bertalan
skm¹⁰

A második levelet is Kölcsey távolléte inspirálja (Jelzete: Szemere Tár XIV. 9.), ugyanis 1834 márciusában haza megy Kölcsey, hogy meghalt testvéreinek hat éve húzódó perében hozott kedvezőtlen ítélet ügyében eljárjon. Most teljesen önmaga bemutatásának szenteli levelét, ezt azonban úgy teszi, hogy minduntalan Kölcseyt állítja maga elé követendő például, s így őt is jellemzi. Mindenekelőtt az érdeklő most a legjobban, hogyan juthatna annak a módszernek a birtokába, amellyel mestere dolgozza fel az ismereteket: tudjon ő is a dologból való természetes kiindulás és a továbbgondolás egymásra épülése szerint gondolkodni és alkotni. Ennek elsajátítására eddig nem ad lehetőséget Szemere nehéz helyzete, ugyanis szülei egészen szegény nemesek, s iskolai éve idején sokszor éheznek, többször nincs télikabátja, jeges szántóföldeken kóborolva vagy padlásokon szénába bújva tanul, de soha nem kér semmit sem a szüleitől, sem társaitól, s ha ilyet felajánlanak is neki, ő azzal viszonozza pl., hogy a kapott könyv anyagát elmondja társának.¹¹ Másként sem kedvezőek külső körülményei, hiszen gyakran változtatja iskoláit: Vattán kezd, Patakról két év után Miskolcra kerül, majd ismét Vattán van de nem jár iskolába nyolc hónapig, végül Késmárkon töltött egy év után újra Patakra megy, hogy aztán öt éven át ott maradjon. Eközben egyre zárkózottabb lesz, könyvbúvárként ismerik, aki már diákkorában komoly tanulmányokra szánja el magát. Csengery Antal mondja el róla, hogy 13 évesen nyiladozik csak az elméje, s kezdi megérteni mindazt, amit leckéi tartalmaznak, de mindent önmagában kell megoldania, mert egyszerűen soha nincs pénze a családnak még papírra és könyvre sem, nem még tanító fogadására, noha 1820-ban Patakon egy évig mégis csak van magántanítója. Kölcseynek is gyakran elpanaszolja ezt, aki azzal biztatja, hogy a szükség neveli a jeles és nagy embereket, s hagyja meg a lélek függetlenségét.¹² Ezek a beszélgetések és élettények visszhangoznak Szemere beszámolójában kiegészülve a Kölcseyvel rokon érzésekkel, elsősorban a költészetében fellelhető „nevezhetetlen szomorú-tisztasággal”.

⁷Itt is az érdekegyesítés következményeként előálló lehetőséget helyesli Szemere: a mostani 700 000-es helyett 10 milliós egységes magyar nemzet lehetne az országban az úrbéri törvénytervezet elfogadása után.

⁸Kisfaludy Károly halála után (1832) Bajza szerkesztette az Aurórát, de Szemere Pál is jogot formált a kiadásra. Míg nyilvános vitájuk tart, mindketten megjelentetik az általuk szerkesztett zsebkönyvet, így 1834 és 35-ben a Szemere-féle is napvilágot lát a Bajzáé mellett. A továbbiakban azonban csak az utóbbi adja ki a köteteket.

⁹A vallás ügyének elnapolásakor a kezdeményező Beöthy Ödön mond beszédet, s az ő zárószavai-ban található gondolatra utal Szemere levele: „. . . nem halt meg a leányzó, csak alszik”.

¹⁰Az skm a saját keze munkája, az U. B. az Uram Bátyám, a KK vagy Kk a karok, az RR vagy Rk a rendek, a pő a példának okáért rövidítése valamennyi levélben.

¹¹CSENGERY A., i. h.

¹²I. m. 180–81.

Összetett érzése között vívódva említi meg a pályaválasztás gondját is. Szemere soha nem titkolja, hogy hajlama az irodalom felé vonzza, de a hazai körülmények szinte parancsolóan viszik a politikai élet felé.¹³ Egyszerűen nem is készülhet másra egy magyar ifjú a reformkorban – valjha, de azért maga is megteszi első irodalmi próbálkozásait még pataki diákkorában. Igaz, ezek teljesen a kortárs magyar költők befolyása alatt jönnek létre. Kölcsey, Bajza és Vörösmarty az akkori példaképei, s a neki tetsző munkáik közül egynek-egynek megcsinálja a párját, s ebben találja meg tisztelgésének örömét.¹⁴ Máskor a fordításban való vetélkedés kiprovokálása a célja, ismét máskor annak bebizonyítása, hogy a magyar nyelv mennyire hajlékony, milyen bőséges és tömör.¹⁵ Maga Kölcsey is felfigyel az irodalom és a közélet kettősségét magában hordozó ifjú vonásaira, s azt írja róla Szemere Pálnak 1834-ben, hogy tiszta és kellemes prózát ír, tehát lehet belőle kiemelkedő író, mégis az a véleménye, hogy nem az, hanem hivatalbeli, s így „a polgári pályán nem utolsó jelenet lesz”.¹⁶

Szemere azért tud majd részletes és fejlődését mutató önjellemzést írni, mert 1830 márciusától naplót vezet. Kazinczy Ferenc az, aki „egy biztató, tüzelő levelet” írva inspirálja erre, megküldve sajátjának egy részét is követendő példának.¹⁷ Szemere megfogadja a tanácsot, szorgalmasan rögzíti külső és belső élete minden eseményét, kezdetben még apróbb dolgozatait, neves személyekkel történt találkozása után azok jellemrajzait is. Havonként összegzi mindazt, ami külföldi és hazai, irodalmi és belső énje vonatkozásában figyelemre méltó. Mindig a legtágabb eszmén kezdve a legszűkebb érzésein végzi az elemzést, amelyben az öröm, a bánat és saját erkölcsi bírálata áll. A havi számadást év végén újra átnézi és egy év elteltével élszámoltatja önmagát.¹⁸

Szemere azzal a szándékkal megy Pozsonyba, hogy ott a gyakornokoskodás elteltével ügyvédi vizsgát tehesen. Célra töre emberként ezt tartja a legfontosabb feladatának, s most mindent ennek rendel alá. Képzett szakemberré akar válni, ezért szabad idejéből csak nagyfontosságú dolgokra áldoz valamennyit; s még Kölcsey előtt is kimenti magát a gyakori levélírással járó elfoglaltság alól. Végül is májusban teszi le a vizsgát és 30-án esküsznek fel ügyvédnek mintegy százan.

Po'sony, 14 Márcz. 1834

II.

Édes Uram Bátyám!

Tudván, hogy mások a' diaeta dolgait meg fogják írni, én ezektől elfordulok, 's levelemet kezdem tiszteletem' kijelentésével, mely mivel szívben 's lélekben egyiránt gyökerezik, kibeszélhetetlen és még sem vak. Kettő a' miért áldom Istenemet, hogy Po'sonyba hozott: egyik, mivel hazám' állása 's képe a' lehető tisztára fejlett-fel nekem; másik, mivel édes Uram Bátyámmal közel összérésbe jöttem. Mondanom kell azonban emerre nézve, hogy nem akkor vettem én legnagyobb hasznot, a' mikor némi tárgyakról némi fölvilágosítást nyertem, 's nem az által, hogy sok új 's épen nem, vagy kevesektől ismert ideákat megkaphattam: hanem abban érzem a' roppant nyereséget, hogy azon tiszta mélységnek 's pragmának, – melyet prósaiban 's verseiben csaknem gyermekkorom óta annyira csudálok – kútfejéhez juthattam, 's különböző tárgyak' első feldolgozása körül eredetében szemlélhettem. A' mit én olvasok, hallok, ha fel nem jegyzem, elfelejtem csakhamar, – mert ez ideig szüntelen szobauló voltam, és csak olvasván, csak irván, 's kerülvén a' társaságot, 's így a' mit tanultam, az forgásba, emlékezetbe nem jöhetvén, – egyik a' másikat kitörli. E' szerint nem az tanít engem', ki krónika módra sokat összehord; hanem a' ki gondolatimnak új utakat vagy nyit, vagy mutat, a' ki új oldalakra vezet, 's így és ép ez által matériát ad lelkemnek fejtegetésre, tusakodásra, forrásra önmagában. Akkor

¹³ SZEMERE Bertalan: *Naplóm* (száműzetésben). In: *Összegyűjtött munkái*. Pest, 1870. II. 91.

¹⁴ I. m. 337.

¹⁵ Szemere zsengei, amelyeket 1829 és 32 között írt, *Mulattató Kis Könyvecske* című gyűjteményben maradtak fenn és Harsányi István adta közre őket az ItK 1919–21-es évfolyamában. Nyomtatásban 1831-től jelennek meg szépirodalmi munkái a Felsőmagyarországi Minerva hasábjain.

¹⁶ KFÖM III. 319. sz.

¹⁷ SZEMERE B., *Naplóm*, i. m. 34.

¹⁸ I. m. 36.

tanulok legtöbbet, mikor gondolkodom, 's hogy azt a' mit így tanultam, ne tudjam, vagy inkább ne higgyem, egy másik, egy új gondolkodás teheti. Valahány szép 's előttem ismeretlen oldalt fedezett-fel Uram Bátyám, mindannyiszor szellemem' égető szomjára egy enyhítő csepp hullt, 's lelkemben öröm volt, mely napokig táplálékul szolgált; de még egy nagyobb kincs után áhítoztam 's áhítozom én, t. i. megkapni azon módot, melyet Uram Bátyám minden tárgyat felfog, -mintha a' dolog' magvából indulna-ki, mintha nem lehetne másképp felfogni. 'S ez a' dologból való sajátosság, természetes kiindulás az egyik; a' másik pedig a' tovább menetel, az éléhaladás, az okoskodások' egymásból való formálódása, mintha az olvasó, hallgató előtt egy első gondolatból, nemzés és szülés által tagonkint támadt volna az egész munka. E' nagy kincset, mely csak sok studiumnak lehet resultátuma, nem tehettem ugyan sajátomná; azonban addig is folytatott törekvésemben még inkább megerősödtem, hogy t. i. minden dolgot feszülés nélkül a' maga józan 's természetes fekvésében igyekezem felfogni, 's fejtegetésekben a' természet' munkásságát vegyem példámul.

Igen természetesen teszem-fel magamnak itt e' kérdést: tehát miért nem feküdtem az annyira kedvelt studiumnak, 's miért nem másnak is, melyhez édes és erős vonzalmat érezek? A' felelet körülállásimban van. Mióta élek, csak pillantatig sem könnyült rajtam a' külső nyomás. 'S épen ez vala oka már kezdetben, hogy a' becsületvágyó gyermek magába fordult, 's hogy a' tanulásban, kizárólag gyönyörűséget találván, a' külső szükségből belső lélekszükség (:Dedürfniss:) származott. Így egy oldalról vonatva, más oldalról nyomva, naponkint növekedett bennem a' belső élet, az ismeretek' szomja, 's magamba vonulásom. Mely uton tovább menvén, ez állapot matériálul szolgált egy küzdésre, mely engemet meghordozott a' fájdalom' minden pontján, a' sírástól a' kétségbesésig. E' küzdés a' *külső nehéz környülállások 's belső fejlődés közti* ellentétből, összeütközésből támadt, mely esztendők óta foly kebelemben, szívemben és fejemben, különböző formákban, 's mennél többet gondolkodom, 's mennél több esztendő számlálok; annál kinosabban 's türhetetlenebbül. Én nem tudom, mit cselekedjem ez ellentetes helyzetben! Már sokat tettem, és mindent hasztalan. A' láng óránként nő, a' jég szinte; ki élhet-meg e' kettőnek minden pillanatban megmegújuló összecsapásában? És én e' sok fájdalomnak még is sokat köszönhetek, 's ha sorsom javulna, a' mult szenvedésekben a' gondviselés' életemet szövő újat fognám látni. Ismétlem, sokat köszönhetek, mert e' küzdés, forrás vezetett magamba vissza, 's cselekedte azt, hogy lelkembe leszállván, sok részben 's nevezetes pontok iránt csilapodásra jutottam, kivált mi az életet 's kebelt illeti. Érzésemben a' mi tisztaság, a' mi hűség 's forróság van, mind itt nyertem, 's mint a' vitéz hazáját vérenek, úgy én ezt kinnak cseppjein szereztem. Belső életem 's fejlődésem története előttem úgy áll, mint egy nyitott könyv. 'S csaknem hajlandó vagyok hinni, hogy a'mint ismerem magamat, nem drágán vásárlottam-meg. Mind ezzel csak azt akarom mondani, hogy individualitásomban, forrván, tisztultam. 'S miként külső állapotom viseletben némi határozatlanságot szült; küzködésem a' sorssal 's magammal épen ellenkezően, lélekben 's fontolatban a' makacsságig kemény állhatatra vezetett, -állhatatomnak szögletkövéül tévén-le az *okot és érzést*. - Itt egy szökést tesztek, mondván, hogy azon nehéz állapotbul következtetem én azt is, hogy bár vér szerint nem vagyok bura hajlandó, mindenben megkap a' bánatos vonás, 's ettől megszabadulni nem tudok -mivel talán nem is akarok; 'S talán ez okozta, hogy Uram Bátyám' versei már *jókor* olly mélyen nyomódtak belém, mikor még nem is tudhattam, mik érdemei, 's mi benne az az édes vágy, az a' nevezhetetlen szomorú-tisztaság. Azon nehéz állapot cselekszi, hogy én egy vagy más pályára el nem határozhatom magamat, 's ide is oda is kell nézmem, hogy akár választhatok pályát, akár a' sors ád, készületlenül ne maradjak. És az okozta, hogy keseredve kell visszanezni esztendeimre, melyekben szándékaimnak külső állásom miatt veszniek kellett. Igaz, a'mit bírok, mind saját erőm után bírom; de ez nem vigasztalás, ha meggondolom, hogy annyi erővel szerencsésb helyzetben mennyinek lehetett volna jutni birtokába. Pályámat a' Dunai lassu hajókhoz hasonlítom. Nagy munka kell, míg három nap alatt oda érnek, hova a' gőzhajó több teherrel egy nap alatt elfut. . . . - De elhagyom e' hangot, melyre akarva 's akaratlanul tértem. Ó mire nem vitt volna engem' hevem, 's azon sokféle szomj, mely bennem mind ez ideig ég! 'S szeretném kiáltani, miért maradtam én el - azonban én hallgatok, senkinek nem mondtam e' napig, csak Napkönyvem tudja. - E' néhány homályos sor talán megvilágosít engemet Uram Bátyám előtt, 's legalább egy részben megfejt. 'S mintegy mentségül irtam, az iránt, hogy nem tettem a'mit nem tehettem, 's nem mozdultam-meg áltölelni azon pályát, melyért reszketek. 'S ne méltóztassék képzeltek mondani, mit én szenvedésnek neveztem. Én érzem, nem képzeltem, mert birkoztam vele, 's sokszor, ha áltgondoltam mindent, a' toll írás közben kiesett kezemből, 's némaságom egy fájdalmas átok volt. Azonban nem rettegek. Eddig is sokszor

győztem, 's a' reménységnek egy fogyhatatlan tengere él bennem. Hitem is van. Néha, szinte örömmel kezdek a' körülállások közül önerőmmel való kibontakozásra, — 's ezt tartom a' tudomány' egy fő hasznának. Minden sikertelen próbáim mellett is hitem az: hogy az ember saját keblében hordja sorsát, 's ha meg nem fárad, ritkán vesz. A' sors egy iszonyu nagyságu kerek, — feltartanunk nem lehet; de menetelének irányt adni: ez az erő' lelkünké.

Ismétlem; azt, a'mit itt levelben, olly hosszán, 's lelkem' könnyüléseül még is igen röviden mondtam, mentségemül 's ismertetésemül mondtam. Hozá' teszem még, hogy ha sorsom jobbra változik, áldom a'mi eddig kinezott. Azon nap, mellyen külsőképen is önállásra jutok, belső határozottságom 's állhatatom kinyilatkozásának is napja lesz. Eddig (:mértéken tul:) tartozkodó voltam, mint a'ki jégen jár.

Mielőtt bezárnám leveletem, még egy kérdést teszek magamnak Uram B. nevében: t.i. hogy még is mi pályát jegyztettem-ki? — Felelek rá 's U. Bátyám' szavaival. „Áldozatom két Istenség' oltára felett áll, Könny neked ó Szezelem, és neked ó Haza vér!”¹⁹ Érzésem 's gondolatom egy tenger, 's benne nincs más határ, mint e' kettő. Midőn először (:itt:) olvastam e' két sort, fel akartam kiáltani (:mint Columbus, mint Archimedes:), mert lelkem' egész tartalmát benne találtam, olly röviden 's szépen kimondva, miként én kimondani nem tudtam. Rákos' nymphája is illyen, bővebben kidolgozva adván azt, a'mit e' két sor ád. Pedig rég óta e' kettőben élek, 's talán olly forróan érzem 's szorítom magamhoz, mint U. B. azon pillanatban érzett, mellyben e' pár sor lelkéből kifakadt. 1830-tól Naplót viszek naprul napra, 's a' mult és ez év' elején már mottóul ott áll, és mindeniknek elején ott fog állani. Talán nem is gondolja U. B. de én tudom 's mondhatom, mert érzettem, hogy e' szerencsés két sor engemet egy fojtódásbul szabadított-meg, 's haza és szépség iránti szerelmem ezen mint csatornán kifolyván, ugyan ebban alakot nyert. Én mindig szivemben fogom viselni — azonban e' soroknak még más helyett is állaniok kell.

Már igen a' lap' végére értem. Ha vi'gálatra nem kellene készülnöm, sokszor alkalmatlankodnám; azonban még így is fogok- de többé e' tárgyal nem. Nem képzelheti Uram Bátyám, olly teljesen és még is nem vakon miképen lehessen férfit tisztelni, mikép én édes Uram Bátyámat tisztelem. Szemere Bertalan skm

Kölcsey csak május első napjaiban indul vissza Pozsonyba, hogy folytassa követi megbízását, így Szemere április 9-i levele még otthon találja (Jelzete: Szemere Tár XIV. 14.). Ezt a levelet Kölcsey országgyűlési tevékenysége bemutatásának és a maga külföldi utazása tervezgetésének szánja. Ami Kölcseyt illeti, vele kapcsolatban azt a dilemmát igyekszik feldoldani, ami egyébként őt is foglalkoztatja: hogyan lehet összeegyeztetni az írói hírnévvel a közéleti funkcióba kerülő költő és politikus tevékenységét. Ez Kölcseynek sikerül a legjobban, mert bár a költői hírnévvel kerül be a követek közé, de az országgyűlésen kiderül róla, hogy fölöttébb járatos a státustudományban is. De az is tény, hogy haladó politikai javaslatait éppen a poéták ábrándozására való hivatkozással igyekeznek megakadályozni, ahogyan az is tény, hogy bár egyszerre szerveződik ellene az udvar, a felső tábla és az ellenzék sok irigy embere, mégis mindenki kénytelen meghajolni állhatatos jelleme előtt. Szemere maga is azt vallja, hogy irodalmi előkészület nélkül tökéletlen a politikus, szüksége van gyakorlati tapasztalatokra is, mert különben „a tévelygés gyermeke” lesz.²⁰ Sokan gondolkoztak Szemeréhez hasonlóan az ifjak közül, és ugyancsak sokan voltak azok, akik Kölcseyben látták e kettő legszerencsésebb megvalósulását. Ebből következően válik Kölcsey az országgyűlési ifjúság példaképévé. Ezt egyébként ő maga is táplálja, amikor egybegyűjti az ifjakat és programbeszédeket tart nekik megpróbálva „előttök a nemzet jelen s jövő állapota felett a leplet olykor-olykor széllyelvonnai, hogy tekinteteik a kellő pontra függesztessenek”.²¹ Szemere Bertalanon kívül többen is bejáratosak követi lakóházába, így pl. Eötvös József (1813–1871), Pulszky Ferenc (1814–1897), Ormós Zsigmond (1813–1894), Terray Károly (1812–1881), hogy csak a legismertebbeket soroljuk, de kapcsolata van az országgyűlési ifjúság egészével és a köztük megalakuló Társalkodási Egyesülettel vagy a pozsonyi líceum diákkörével is. Az ifjúság legtöbbször éppen Kölcseyért és miatt lép fel egységesen s még arcképét is elkészítteti Kliegl

¹⁹ Kölcsey 1825-ben írt *Áldozat* című epigrammáját idézi.

²⁰ SZEMERE B., *Naplóm*, i. m. 91.

²¹ KFÖM III. 319. sz.

Józseffel 1834-ben. Érdemes felfigyelnünk Szemerének arra a levélbeli megjegyzésére, hogy Kölcseynek az ifjúsággal való kapcsolatában a nemzetben és a hazában való gondolkodás az összekötő láncszem. Őt is hasonló elvek vezérik, amikor levelének másik témájáról, a külföldi utazásáról beszél. A kiutazás azonban olyan ábránd számára, hogy a maga erejéből soha nem teljesülhetne, Szemere Pál (1785–1861) azonban szintén nincs olyan helyzetben, hogy támogathatná. A legtöbb, amit tehet, jótanácsot ad neki, mint korábban is: „Három kincset keress: / – Remélj, higj és szeress!”²² Így aztán egyelőre ugyanúgy elmarad kiutazási terve, mint diákkorában Indiába és Kínába való vágyakozása, mert Kölcsey közbenjárása sem eredményez anyagi támogatást „Pál bátyja” részéről.

Po'sony, 9 Ápril. 1834

III.

Édes Uram Bátyám!

Azon magas álláspontra, a'hol áll, Uram Bñak hágnia sokkal könnyebb volt, mint másnak akárkinek. Literátori dicsősége ép ez utósó években indult legszebb virágzásba, kezdvén a' közönség is érteni 's érzeni, a'mit sokáig csak néhány író értett és érezett. 'S azt, hogy egy nemben gazdag lélekkel bir, tudván minden, meghallgatás tétoavázás nélkül első' sorába tétetett. E' szerint, ide a' más pálya' dicsősége helyhezé UBm̄at, hova sok, örökké küzdvén, nem jut-el. De a' más pálya' dicsősége nem fogta volna azt meg is tarthatni, 's midőn majd UBm̄ általunk eddig nem ismert formájában megjelent, álláspontja' megtartásánál többet tett. Egpár fénylő oldallal jött-fel UBm̄, melly arra, hogy az e' körben félig ismeretlen vendégnek illő hely mutattassék, elég vala; de nem, az itt mulatás' hosszú ideje alatt is; azonban erre szükség sem volt, mert a' történetek 's viták sorában UBm̄ más nemű dicsősége mellé felderült két új oldal, mellynek hazája a' diaetai palota, 's mellyet eddig csak kevesen ismerhettek, ti. i. egy részről statustudományt, más részről kebelt pillantottunk-meg. De viszont ép azon írói hir, melly UBm̄ diaetai hírének szárnyakat adott, sok rágalomnak szolgál alapul. Nemcsak az udvar' 's feltábla', hanem az oppositio' némely t. i. irigy 's hírféltő emberei is minden UBm̄ ajakából kijött merész ideára azt mondogatják: poëtai gondolat. Azonban igaz, hogy ezzel csak magokat vigasztalhatják az árvák, mert a' jó lelkekben 's az ifjuság' szívében megfoganzik valamennyi szó, 's a' vérbe táplálék gyanánt elvegyül. A' minap nekem mondá Vitéz,²³ azt hallja, K... y mindig verseket ir – én pedig azt feleltem, a'mit kellett felelnem.

Annak nagyon örülök, hogy a' legavultabb gondolkodásuak sem tagadhatják-meg UBm̄ érdemét; hogy az ifjabb publikumnak majdnem páratlanul kedveltje, 's leginkább pedig az auditorium azon részének, melly érett 's vi'sgáló figyelemmel követi a' tanácskozást 's a' képviselők téteit. De nem tudománya', elméje', világos előadásának megismerésében találok én UBm̄' legnagyobb diszét, hanem abban, hogy karakterben, állhatatban csaknem kivétel nélkül legerősebbnek, legbizonyosabbnak tartják, felül állva minden csábokon 's kísértéseken. Ezen vélekedés U.Bm̄ban szellemi nagyságot tesz-fel, 's belső szerelmet 's hűséget nemzet és haza iránt. És ezen szent sympáthiának, melly az étellel forrott-össze, 's vége a' halál' ölébe nyulik, – mi természetesen kellett kifejlődnie UBm̄ környüállásai közt – fogja tudhatni minden, ha egy parányit gondolkodik. Nem hallgathatom-el a publicum' egy tévelygését, mellyben vannak csaknem mind azok, kik UBm̄at vagy a' teremen kívül nem ismerik, vagy a' palotában szakadatlan figyelemmel nem követték. T.i. azt hiszik, UBm̄ csak akkor szólhat, 's szól, ha elkészül, ha beszédet ir. Én e' balságot sok helytt kiirtottam a' palotában törtétekből vett okokkal, – de nem mindenütt 's nem mindenkor egészen, mert felelték: miért beszél tehát olly ritkán, 's ha beszél, mindenkor úgy, mintha írva volna? Ezekre a' válasz könnyű volt, de sokszor foganatlan 's megvan e' tévelygés az érettekben is azon módosítással, hogy azt vélik: nincs UBm̄an azon parlamentar ér, nyomban 's készületlenül szolni a tárgyhoz. – Pedig ugy hiszem, Vay meg Petrovay, meg

²² Szemere Pál levele Kölcsey Ferenchez Péczelről 1833. február 28-án.: *Szemere Pál munkái*. III. 56. sz.

²³ Vitéz János Abaúj megye jobboldali beállítottságú követe.

Borsiczky keservesen tapasztalták az ellenkezőt.²⁴ Mind ez csak onnan származott, mivel UBm nem beszélt sok izben. 'S már most nem azért kérem UBmat a' gyakorbbi szólásra, hogy e' balvéleményt megdöntse, mert ha a' publicum kívánatához képest kellene mindig menni, nagyon görbe lenne a' pálya 's teljes különféle bukásokkal; hanem azért kérem, mivel én is szeretek valamit tanulni 's mások is, 's kívánnám, mindent elmondana UBm mig Po'sonyban lehetek, a'mit tud, a'mi szép, jó.- 's egy parányilag azért is kérem, mivel bosszant azon még most sem egészen kiirtatott hiedelem, hogy az író csak írni tud, a' költő a' politikához 's törvényhez nem érthet. A' dicsőség ugyan édes érzése a' léleknek, azonban ismétlem, nem azért mondtam a' mit mondtam, mintha UBmrol hinném, hogy a' külső ragyogásban lelné jutalmát; sem nem azért, hogy tiszta utát elhagyván, illesztgesse pályáját a' salakos közvélemény' nyilatkozásaihoz; hanem mivel nem lehet nem kedves látni képünket a' közértelem' gyakran tiszta, gyakorbban repedezett tükörében, 's mivel a' küzködő kebelnek, akár önmagában viv, akár kívülről kap csapást, balzam a' nemzet' mosolygása.

Hogy a' hízélgéstől távol valék, UBm előtt azt nem is emlitem.

Azon vidéken alkalmasint régebben tudják, mint itt, hogy Erdelyben Május' 26-ikán diaeta leend.²⁵ S: etretnék tanúja lenni e' kis diaetának, 's komolyabb okát nem említvén, csak azért is, hogy hallanám: az, ki 22 év óta nem szolhatott, illy hosszú 's mély némaság után miképen fog szolhatni? Valljon a' némaság a' nyelv' folyóságát nem rontja-e meg, ugy mint a szemvilágot a' sötétség megrontja? Hogy minden organum megromlik a' heverés által, bizonyos; 's ebből magából következtethetik, hogy mennél tovább nyul a' diaeta' tartása, annál közelebb jön 's van az önkény' csudája. Aligha sokan el nem mennek meghallgatni Erdely' szavát, mely több erő mellett rettenetes fogna lenni. Magam is kívánnám megismerni mind Erdelyt, mind diaetáját, 'a' módrol gondolkozom . . .

– A' polgári 's literaturai pályára hajlottam eddig is, 's még inkább egy idő óta, látván e' kettő mi szépen összesimulhat, 's egy mint vehet a' mástól erőt, szint, életet, csint. Azonban, kivált az elsőt tekintvén, nem alhatik-ki belőlem az utazásvágy, mely első ifjúságomtól óta célaim' változása szerint évenként változó alakban kísér, 's miután a' pályaválasztás' napja közelit, majdnem egészen megállapodott formát nyer. Ha megbúvóm minden könnyet, megnézek minden rajzolatokat, hiv képet még sem fogok magamnak más nemzetek' állapotjáról, virágzásáról, műveiről stb formálhatni. Pedig én természetesnek gondolom, hogy az a' ki hazája' elemtén munkálkodik, tudja azt, hova ohajtja emelni hazáját, 's bírjon egy képet lelkében, millyenre kívánná honát alakítani. A' ki magából teremt illyet, könnyen hibázhat, 's nem olly könnyen az, ki figyelmes szemmel nézte-meg más országok' hiányait és tökéleteit, 's az életből szedte magába a' mi jó intézet, 's követést érdemel. Sok dolog théoriában töménytelen nehézségeket mutat, mellyeket az élet szeliden elhárít, és megfordítva. 'S minden esetre erőt és időt kimél, a' ki utazhat, 's esztendei munkák', milliom fők' resultatumát tanulja-meg könnyen, a' mi itthon előle zárva marad, 's mit nem való könnyekből tanulni. Azt is hiszem, utazás által mintegy szabadabb körre tágul az ember' szelleme, 's mind vállalatokra, mind gondolatokra fogékonyabbá tétetik. Egy magyar pusztáiról Anglia' gyárai közt! egy magyar ugar földeiről Hollandia' virágmezéjén! egy magyar gazdagságnak vélt szegénységéből Páris' fényében, 's a' szabad ember' csudálatos művei között! Hozhatni-e mást vissza hazánkba mint meleg érzést, 's önfeláldozásig lángoló keblet ember, szabadság 's nemzet iránt? 's a' fáradásban nem ád-e ujulást minden visszaemlékezés azon népekre? Életünk egy leszen a' hazáéval; a' nemzet ideáján keresztül forró cseppekbe' hull szívünkbe a' közszabadság' szerelme, 's minden sikerült lépés, minden közjavallat ismételt felszólás a' nép' bajnokává. 'stb. -- Nem szölok többet erről, csak arra kérem, igen kérem édes UBmat, beszélne jó Pál bátyámmal, Nem tudna-e ő valami alkalmat, utmódot legalább egy

²⁴ Gr. Vay Ábrahám Bereg főispáni helytartója vagy báró Vay Miklós alkancellár, Petrovay József Ung megye jobboldali, Borsiczky István Trencsén megye szabadelvű követe.

²⁵ Erdélyben 1811-től nem hívtá egybe az országgyűlést az uralkodó, ahogyan Magyarországot sem 1812 és 1825 között. A nagy várakozással kísért esemény azonban csak indulásában teljesíti a reményeket, mert nemzeti gyűléssé alakulva át törvénytelennek minősíti a kormányzékéi tisztviselők kinevezését, felveszi a kapcsolatot a magyar országgyűléssel, közvetlenül a király elé terjeszti sérelmeit, országgyűlési naplót jelentet meg és nem hajlandó tárgyalni a királyi propozíciókról. A folytatás drasztikus: 1835. február 5-én a király feloszlatja az erdélyi országgyűlést. Szemere csak készül, de nem vesz részt az erdélyi eseményeken.

esztendőre kiutazhatni. Gondolhatja UBátyám, mi forró bennem e' szándék, 's indító oka mi tiszta – nem pusztá kíváncsiság. Félek! mihamar egy olly lépést kell tennem; mely e' czélotmlt örökre elszakaszt.²⁶ A' véző szív, a' szomorú visszapillantás fájni fog, de használni nem!! –

Megdöbbsentem, hallván, UBátyám rosszul van. De azon gondolat, hogy csak ut utáni gyengélkedés, megvigasztalt.²⁷

Tiszta 's igaz tisztelője Szemere Bertalan skm

1834. szeptember 8-án Szemere haza indul Pozsonyból, mert szülei nem tudják anyagilag támogatni, és ő nem tud fizetett állást szerezni magának. Előzetes terve szerint találkozni kíván Szemere Pállal és Pesten is szeretne eltölteni valamennyi időt. Végül úgy alakul, hogy a leghosszabb időt, a 9. és 15. közötti hat napot Pécelen, Szemere Pál otthonában vendégeskedi. Erről az egy hétről szól 1834. szeptember 15-én kelt rövid tudósítása, amely egyébként Szemere Pál Kölcseyhez írott levele lapjain marad ránk (Jelzete: Szemere Tár XIV. 51/b.).

IV.

Én nagy örmben jöttem-ki Pécelre, nagy örömek közt vagyok itt, tehát természetes, hogy ma délután nehez szívvel megyek-ki a' szép örömek közül, vivén keblemben a' mult kedves hat napnak gyönyörű emlékezetét. 'S erőt e' hamar megválásra egyedül azon aggodás 's szülői gond ád, mely anyámnak még Po'sonyban vett leveléből sötéten tűnik-ki. Uram bátyám nem igen volt velünk e' hat napok alatt, de nem úgy mi; mert Pál bátyám és én, és mind azok kikkel együtt töltök az időt, U. bátyámmal társalkodtunk, nem, elmenve Po'sonyba, hanem U. bátyámat Po'sonybul elhozva. Én mindig elmondtam naponkint, kérdeztetvén minden órában, hogy most az ülésbe sétál, most vissza-ballag, 's 4 után az arénába indul, 8 körül haza tér. Néha dévajkodtunk is – Szebb köre nem lehet U. bátyámnak mint Pest, kedvesebb mulatozást pedig Pécelnél nem talál.²⁸ Nem is képzeltem a' mit itt leltem. Az egész falu egy teljes tisztelet, mely soknemű elágazásaiból, Pál bátyámnak lelkében foly-össze. . . . Mint mondtam, én délután Pestre visszamegyek, s onnan haza, de azon erős szándékkal, hogy ismét eljövök.

E' pár sort Pál bátyám' engedelmeiből írom ide, meg lehet még Pesten többet írok, de otthon bizonyosan többet, az első postával. Két véi társalkodás után nem szükség mondani, hogy U. bátyámnak nagy tisztelője vagyok; de azt nem hallgathatom-el, miképen nem csoda, ha egy lángoló, Kölcsey keblénél tisztult 's érlelődött lelkű ifju néha el el kevélyül magában, emlékezvén a' bizodalmas napokra. Révay Horváthban, Kazinczy Szemerében hagyott maga után tanítványt –²⁹ ó ha én csak résszerint mondathatnám Kölcsey tanítványának! E' gondolatra fölgyul lelkem, 's lesütöm szemeimet.

Bertalanja skm

A következő nap Pestről keresi fel levelével Kölcseyt, s most részletesen beszámol péceli élményeiről (Jelzete: Szemere Tár XIV. 52.). Ezek közül két mozzanat emelkedik ki; az egyikben a reformkor nevezetes könyvsikeréről szól, a másikban pedig az akadémiai kulisszatitkok közül hoz felszínre néhányat. A Pécelen közkezen forgó könyv *Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) Utazás Észak*

²⁶ Sikeres ügyvédi vizsgája után már csak Kölcsey kedvéért van az országgyűlésen és saját magát kell eltartania. A szülői támogatás olyan minimális, hogy az álláskereső gondolata foglalkoztatja, ami egyúttal utazását is meghiúsítaná.

²⁷ Kölcseynek útja közben aranyere sok kellemetlenséget okozott, ráadásul saját kocsiját nem találva Pozsonyban, a másén kellett hazajönnie. Haza érkezése után két héttel is arról panaszkodik Wesselényinek, hogy nem volt kedve és ereje szétnézni még saját udvarán sem (KFÖM III. 290. sz.).

²⁸ Arra utal, hogy Kölcsey mindig vágyik Pestre, vonzza annak irodalmi élete, s most lehetőség is kínálkozik a felköltözésre az akadémiai titkárság helyének megüresedésével, s Kölcseynek titkárrá választásával.

²⁹ Ti. Révai Miklós (1750–1807) Horváth Istvánban (1784–1846), Kazinczy Ferenc pedig Szemere Pálban vélte látni szellemi örökségének folytatóját.

Amerikában című könyve. A szerző 1830. november 3-án indul el Kolozsvárról egy erdélyi gróf társaságában, s tolmácskodásért pénzt kapva Bécs, München, Strassbourgon át előbb Párizsba, majd Belgiumon és Hollandián keresztül Londonba jut el, hogy innen közel másfél hónapos hajóút után szeptember első napjaiban megérkezzék Amerikába. Itt november 29-ig tartózkodik, s a három hónap alatt alaposan szemügyre veszi az ország gyárait, tanintézeteit, fogházait, múzeumait, a nevelési rendszert, vallási viszonyokat, állami költségvetést, de az indiánok és a négerek helyzetét is. 1832. január 14-én érkezik vissza Európába, s ettől kezdve legfőbb gondja tapasztalatainak könyvvé formálása. 1834-ben meg is jelenik a mű, egyelőre csonkán a cenzúrázás miatt, egy évre rá újabb kiadás készül belőle, de ezt már betiltják. Szemerék az első kiadást olvassák, és nem tévednek abban, hogy az Akadémia nagyjutalmát jósolják, sőt e könyv révén a tagok közé is beválasztják Bölönit, a Közép Szolnoki Casino pedig levélben értesíti Wesselényit, hogy 1834. szeptember 26-i határozata alapján feliratos serleget kíván átadni az írónak.³⁰ Újabban Lukácsy Sándor foglalkozott Bölönivel.³¹ Megalapítása szerint a reformnemzedék az áhított és eltervezett változások nyugati mintáit vizsgálta utazásai során. Amerikában a virágzás okát a politikai-jogi intézményekben látja, ezért hivatkozik az alkotmány és szabadság varázserejére. Az elképzelés teljesen megfelel Szemerének, s őt sem zavarja, ahogyan másokat sem ekkoriban, hogy valójában nem a kapitalizmust, hanem a demokráciát, a polgári egyenlőség társadalmát írja le Bölöni. A könyv antifeudális beállítottságával és a demokrácia leplezetlen magasztalásával éri el az átütő sikert, hatásában pedig a francia forradalom nálunk is megvalósítható eredményére mozgósít. Ezt Szemere Lafayette (1757–1834) francia tábornok és politikus személyének említésével fejezi ki, mert ő a liberális alkotmányos monarchiáért küzdő nemesség képviselője, aki ugyanúgy részt vesz az amerikai függetlenségi háborúban, mint az 1789-es francia eseményekben.

Amikor Kölcsey 1834. május elején visszaindul Pozsonyba, szokása szerint megszakítja útját Pesten, hogy Bárfay László házában megpihenjen, s találkozzék barátaival. A beszélgetés során szóba kerül, hogy Döbrentei Gábor (1785–1851), aki az 1831-ben megalakuló Akadémia első titkára, rövidesen távozni kényszerül hivatali állásából. Kölcsey tréfásan megjegyzi, hogy titkárrá választásával megvalósulhatna régi vágya, ugyanis Pestre kerülhetne, s az irodalomnak szentelhetné minden erejét.³² A hirtelen támadt ötlet mindenkinek tetszik, s Kölcsey barátai biztosra veszik a megválasztás lehetőségét, sőt lassan terjesztik is a gondolatot. Így jut az el még Buczy Emilhez (1782–1839) is, a Döbrentei Erdélyi Múzeuma körül egykor gyülekező esztétikusok egyikéhez. Kölcsey jóval megfontoltabb, mint pesti barátai, mert a biztatást ugyan komolyan veszi, de sokoldalú tárgyalást folytat Széchenyi Istvánnal, Schedel Ferencsel és másokkal, s levélben kér tanácsot Szemere Páltól, Bárfay Lászlótól és többi barátjától. A végeredmény az, hogy elveti a pályázat gondolatát, mert fél, hogy nem tudná fenntartani a kívánatos pesti lakást, ugyanis birtokai jövedelme alig segítené ebben. Az is aggasztja, hogy a határozatlan időtartamról hat évre akarják meghatározni egy-egy ciklus idejét, s ő jól tudja, hogy magában az igazgatótanácsban s a társasági tagok között is sok ellensége van polgári elvei miatt, s nem biztos, hogy újra választanak, már pedig akkor nem tudna többé visszatérni a közélet porondjára. És végül zavarja az is, hogy Széchenyi azt kívánja, írjon neki szándékaról, mert néhány kérdésben előre is értekezni kellene, s ezek között éppen Szemere Pál további tagságának kérdése is szóba jönne.³³ Ezek olyan indokok Kölcsey előtt, hogy Schedel Ferencnek hivatalosan bejelenti, nem kíván a titkári tisztre „konkurálni”.³⁴ Szemere Bertalan és Pál is azért szeretnék Kölcseyt a titkári székben látni, mert meggyőződésük szerint bünszövetkezté válik az Akadémia, s egyben az egész irodalmi élet is, de Kölcsey még rendet teremthetne tekintélyével és tiszta erkölcsű szigorúságával. Magát a választási eljárást is szeretnék megfigyelni, hiszen annak során éppen az érdekeltségi körök, a „cimboraság” lepleződne le, s ezek közül Schedel és Széchenyi szándékait már is úgy mutatja be, mint amelyek nem őszinték, sőt terveikben Kölcsey csupán végrehajtó bábként szerepelne: Schedel számító egyéniség, Széchenyi pedig nem több, mint a családja, ti. főnemes, aki számára a polgári formák a szerepjátszáshoz és az egyéni dicsőséghöz segítő „köntösök”.

Pest, 16-ikán Szeptmbr, 1834

³⁰ *Adalék Bölöni Farkas Sándor életéhez*, Történeti Lapok, 1874. 7.

³¹ LUKÁCSY Sándor, Bölöni Farkas Sándor (1795–1842). *Literatura*, 1979/2–3.

³² Kölcsey Ferenc levele Bárfay Lászlóhoz Pozsonyból 1834. június 8-án. KFÖM III. 295. sz.

³³ Kölcsey Ferenc levele Szemere Pálhoz Pozsonyból 1834. szeptember 7-én. KFÖM III. 319. sz.

³⁴ Kölcsey Ferenc levele Toldy Ferenchez Pozsonyból 1834. október 3-án. KFÖM III. 325. sz.

Kölcsey Ferencnek mély tiszteletét küldi, Szemere Bertalan skm.

A' menetelre nézve nagy bizonytalanságban lévén, van is időm, nincs is, az az, volna, de a' bizonytalanság miatt nem lehetek nyugalomban. Ténapi soraimban megírom, hogy bejövendek, most már irhatom, hogy itt vagyok. A' Péczeli napok jól elfolytak, de sokkal vigabban, igen sokkal több társasági vigalmak közt folyhattak volna el, ha hónom alatt egy nagy támadás nem kinez, 's szám ki nem fakad. Ezek miatt csak Pál bátyám' házában tartozkodám, 's délután vagy billiard vagy golyó járta. Sokszor elmondtam, hogy U. B. nem tudja, mikép lehet kedvet találni játékbán, 's Pál b. szinte azt hozá-föl Goethéröl, – azonban mi csak játszottunk.

Olvastam, de nem egészen, Farkas' utazását észak-amerikában. Pál bátyám kifogyhatatlan magasztalásában, kivált dicsérvén a' férfias nyelvet, velős rövidséget, – nincs benne az előtte annyira utálatos fecsegés. 'S én is azt tartom, meg azt is, hogy ha más munka nyerendi-el a' 200 aranyat, az Akadémiának tisztelet becsület, de bizony igazságtalanul fog cselekedni. Mi nagy érzések! mi mély lélek, mi józan ész, 's lángoló szellem! Valahányszor nagy képhöz jut, felmelegül, 's hazánkra egy pillantást vet – és többnyire fájdalommal fölsohajt. Nagyon röviden beszél, csak töredékképen. De én hiszem, hogy sokkal több van utazó-könyvében, azonban hiszem ha nem volna is, mennyi sok van a' számtalan utazók' munkáikban, 's mi ingerlő állás, mind azt elmondani egy északi-amerikában utazott magyarnak, a' mit nemcsak látott, tapasztalt, de a' mit hallott és olvasott. Illy állásban nagy erő kelle a' rövidséghez. Még azt is csodálom, hogy a' cenzurán illy épen jutott keresztül. Telve szabadelmű jegyzetekkel, sőt a' New-Hampshirei statusnak alkotmánya, 's a' Szövetség' függetlenségi hitlevele is adva van, – ép olly tiszta, egyszerű, józan igazságok, mint azok, mik Lafayette' tróntöntő beszédeiben világitanak. Szinte kedvem jött átköltözni Amerikába, 's nem hiszem, hogy volna ember, ki ezt olvasván, ezt a' tiszta munkát, vágyat nem éreze magában, a' szabadság országának halmai felé. Én részemről, röpiülni engedtem vágyamat, nemzetem fordult-meg lelkemben, 's titkosan újra felfogadtam, hogy életem a' hazáé. – Pál b. azt mondá az akkori vendégeknek, hogy egész Péczelnek el kell olvasnia, sorba menjen a' könyv.

Néha néha beszélünk az Auróráról, a' t. Társaságról, a' literátorokról.³⁵ Mivel P. bátyám a' kíméletlenségig egyenes, 's mivel tapasztaltam, hogy maga 's minden iránt igazságos, elhiszem, a' mit töredékesen beszélt a' czimboraságról, 's csodálkozva 's utálatlall pillantottam a' csak kevésé felvont lepel alá. Nagyon szeretnék mindent megtudni, kívánnám azokat is hallani. Ha így van a' dolog, az akadémiai élet ép az, a' mi a' színészeké, 's vajmi nagyon gyöngeség' rabja a' tudós serg.- Egy hurt vagyok illetendő, ámbár félek, U. B. h. kellemetlen lesz. Buczytol hallottam először, hogy U. B. t. . . . akar lenni,³⁶ ő tőle azt is, miképen dicséretesnek mondá Sch . . . karakterét,³⁷ ki (:mondá Buczy-), miután meghallá, hogy Kölcsey szinte akar, visszalépett. Nem tudom, szolt-e Sch . . . erről U. B. h. A' visszalépést én nem tartottam akkor sem nemességnek, sőt inkább nagyon természetesnek. Okaim vannak rá, de most nem hordom-fel. Azonban megvallom, miután ollyformán értém Buczy' beszédéből, hogy *Bécsben létekor* mondá vala gr. T . . . ynek³⁸ Sch . . . hogy hallá Kölcsey' szándékát, 's ő visszalép; az egész nemességet, ha ugyan az, álnak tartom. Mert hiszen régóta tudják Sch . . . ék U. B. szándékát! A' környüállásokat tisztán nem tudván, azt gondolom azokból a' miket tudok: vagy magok közé *akarják* U. B. mat e' színnel rántani; vagy, miután kicsinálták Sch . . . választását, a' gyanu' elhárítására (:Sch . . . röl és közelb barátirol:) játszatik a' nagylelkűség. Pál b. teljes lélekkel azon van, hogy próbálja-meg U. B. tegyen-meg mindent; 's szeretné áltadni, a' sikerülés' esetében, az Auróra 's Musáron' szerkeztetését is,³⁹ mi szép hasznot ád, – e kettőben egész erejéből fogna segítségül lenni.

³⁵ A Bajza József és Szemere Pál által Aurora néven kiadott zsebkönyvről van szó, amely kettőjük között nyilvános vitát is kiváltott; a t. Társaság a Tudós Társaság, az Akadémia korábbi hivatalos neve.

³⁶ Itt és a továbbiakban is a titkok (titkár) szót rövidíti így Szemere.

³⁷ Schedel Ferencet, a későbbi Toldy Ferenc (1805–1875) néven ismertté vált irodalomtörténész jelöli így itt és a levél más helyein is, aki 1831-től az Akadémia segédjegyzője, majd 1835-től a titkára lesz.

³⁸ Gróf Teleky József (1790–1855) kezdettől a választmány, majd az Akadémia elnöke.

³⁹ A Muzáron című szépirodalmi és esztétikai folyóiratot eredetileg Szemere Pál szerkeszti 1827 és 29 között, majd 1833-ban Kölcseyvel együtt újra útnak indítja, de csak a beköszöntő első kötet jelenik meg.

Nem sokkal eljöttöm előtt mondtam, hogy már magam sem bánom, ha elhagyja U. B. azt a szerencsétlen diaetát, 's az emésztődés' állapotjából a' munkálkodás 's ismét új fénylés' körébe áltmegy. Tehát szinte kérem U. B. mat, világosan kívánja a' t . . . ra választatását. Világosabban nem lehet megmutatni azt, hogy complot van.⁴⁰ Mert mi okbul tétethetnék Sch . . . , eleibe, 's mi okbul lehet elmellőzni U. B. mat, 's kinek kezébe illik ugy a' toll? Ugyancsak pillantson magába U. B. 's lehetetlen nem éreznie, hogy nemcsak megérdemli, de presendálhatja. Nincs oka senkinek hogy U. B. űa nehézteljen (:kivéven tán Dnyit de az is csak szerinte.); nincs senki ki legalkalmasb voltát tagadni merni; mint polgári férfit nemzetnek bizodalára érdemíté magát – 's még sem fogna választatni. Ha nincs ok, párt csinálta a' dolgot, 's azt jó tudni a' publicumnak. Azt hallom, Gr. Sz. . . . , midőn V . . . ytol hallaná, U. B. szándékát, azt mondá: a' francz Akadémiában is választottak egyszer egy t . . . t 's praescribalt.⁴¹ Én nem tudom mikép vólt, de én soha nem voltam szív szerinti tisztelője gr. Sz. . . nek,⁴² de nem mertem mondani magamnak sem, mert féltem, hátha az irigység, dicsírgyülés munkálkodik bennem. 'S íme kivilágosodik sejtésem, ő alapító volt, 's ur akar maradni és gróf, és tekintetet mutató nagy. A' nagyobb-embereknek örökös vétők, hogy maguk akarnak fényleni, másokat eszközül kívánnak; mindent fölládoznak, de conditio sine qua non, hogy a' kezdet 's kivitel' érdeme övék legyen. Ó nagyság ó hiúság! Ó aristokrata polgári köntösben, 's egy népszerű intézvényektől (:hogy dicsértessék a' néptől.) körülvevtt úr 'stb.- U. B. űak nyilvánosan kell akarnia. U. B. mat megbuktathatják, de Po'sony ismeri U. B. karakterét, 's a' politikai élet e' mellett; munkái, szelleme mellett tesznek halhatatlan tanubizonytságot. Czimboraság nem árthat U. B. űak, mert érdemei elérhetlenek; de U. B. kitisztíthatja a' mocsárt, mely naponkint szélesbül! Jó lenne, nagyon szeretném, ha Pesten telepedne-meg, vonzalmát követve. Mit nem nyernénk azon férfit' lelkéből, ki erejének legteljesb pontján áll.

Eszembe jutának ezek 's leírtam. Hólnap, ugy hiszem, megyek.⁴³

Tisztelem Zala' lelkes követét;⁴⁴ 's kérem U. B. mat, soha ne kétkedjék lelkem' 's keblem' őszinteségében.

Szemere Pozsonyból visszatérve újra Borsodba kerül, s gyakornokként folytatja munkáját a megyei hivatalban. A körülmények szerencsés összejátszása révén azzal kezdi hivatalba lépését, hogy beutazza megyéje és a szomszédos területek legnagyobb részét. Ez érdeke a hivatali apparátusnak, mert így a látottak alapján szerzett ismeretek birtokában láthatja át a megyei életet az új hivatalbeli, de érdeke Szemerének is, mert a hazai élet megismerése közben személyes kapcsolatokat alakíthat ki. Közülük most a Kölcseyvel közös ismerősök kerülnek elő, s elsősorban a Szemere-család tagjait említi levelében. A család több ágon és helyen él, s a Szemere Ádám leszármazottjaiból a borsodi (maga Szemere Bertalan is) és a Pest megyei (pl. Szemere Pál költő), a Szemere László utódjaiból pedig a zempléni ág marad fenn. Valamennyit ismeri Kölcsey is, így a levélben említendő zemplénieket is, hiszen innen való Szemere Krisztina (1792–1828) költőnő, a péceli jó barát felesége vagy Szemere György zempléni főbíró, akihez híres levelet ír, melyet Iskola és világ címen dolgozattá formálva meg is jelentet. És itt él Lasztócon, a zempléni családi fészekben Szemere Miklós (1802–1881), a harmadik testvér is, ugyanúgy Patakon végezte iskoláit, mint György.

Zempléni újtárol küldi következő levelét Kölcseynek, amelynek jelzete: Szemere Tár XIV. 61.

Liszka, Novemb. 3-kán 1834

⁴⁰ A szó jelentése összeesküvés, bűnszövetkezés, s ez a kialakulóban levő triász, Vörösmarty Mihály, Bajza József és Toldy Ferenc szervezkedésére éppúgy vonatkozhat, mint a vezetőségben levő országos méltóságok viselőire, az arisztokratákra és a főpapokra.

⁴¹ A Dnyit rövidítés Döbrenteyre, az Akadémia akkori titkárára vonatkozhat; Vay Ábrahám az Akadémia igazgató választmányi tagja; a praescribal előír, rendelkezik vagy szabályt hoz értelemben fordul elő.

⁴² Gróf Széchenyi István

⁴³ Az utazás a vattai szülői házba való visszatérést jelenti.

⁴⁴ Deák Ferencről van szó, akihez szintén bejáratos Szemere a pozsonyi országgyűlés idején.

Kölcsey Ferencnek tiszteletét küldi Szemere Bertalan skm

Mind azért, mivel U.Bm̄ mondá, mind azért, mert keblem óránként sugalja hüven emlékezem az utósó, elválási pillanatban mondott szavakra, t.i. hogy mennél többször írjak. 'S ugy hiszem, már kétszer vevé soraimat U. B., egyszer Péczelről, másszor Pestről, 's harmadszor még ez ideig azért nem, mert környülállások' kifejlését vártam, mert a borsodi leendő gyűlésekről kívántam írni szemléző észrevéteimet. De ezek csak f. h. 17-kén fognak tartatni, 's nem tehetem, hogy ennyi idő' eltétele után várokozzam.

Egyébiránt, e' levelkét egy hideg szobában 's sebes kézzel írom, s nem azért, mintha tudnék valami megírásra méltót: hanem mert nem nyughatom, míg le nem írom a' nekem annyira tiszteletes nevet, 's e' felszólalás által meg nem szabadítom lelkemet azon borongós képtől, hogy hallgatásom vagy elszoródás', vagy feledkezés; vagy éppen hidegülésnek vétetik. Pedig ez nem igaz, mert többször megfordul számban U.Bm̄' neve itthon, mint ott megfordult, 's sokszor erőködöm U.Bról nem szólni, mert némelyek vakimádónak gondolhatnának, mások dicsekedőnek nézhetnének, – mikről én lélekben 's testben rettegek.

Po'sonyban mindkét éven keresztül egészséges voltam, itthon ellenben már fektüdtem, de keves ideig. 'S alig hogy egy napon nem fekvém, – mentem a' hegyaljára, 's most itt vagyok. Szemere Gyurival megismerkedém, Miklóssal együtt járogatunk – 's eddigi beszélgetésünk' tárgya többnyire U. B. vala. Ő is sokat mondhat, én is eleget. Jól mondá U. B., hogy jeles szeszélyes író fogott lehetni, mert valójában akármiről beszél, annak mindig furcsa oldalát kapja-fel, 's a' komolyság' és vigság' olly vegyületében adja-elő, hogy derülésre kínszeríti a' hallgatót. Ő soha nem elméskedik, vagy igen ritkán, 's elmésséget nem is követel: hanem egész őszintén mondja-el gondolatát, 's valami tárgyról nézetét – de épen nézeti nagyon furcsák, mindenben elsiklik, s azt a részt beszéli-el, mihöz szeszélyes képet köthet. Írásban miképen jönnének-ki ötletei, nem tudom előre elgondolni; hanem beszédben sok sajtással bírnak, 's bennök a fő, hogy: *egyszerűek*, 's nem az *előadásban*, de a' *gondolatban* fekszik a' furcsa, és másodsor.: *praetensiótlanok*. – stb – Alkalmasint Bécsben, vagy külföldön tölteni a' telet, 's mondá: U.Bm̄ kedvéért vagy egy hétig Po'sonyban mulat.⁴⁵ Élete nem egészen vig, van a'mi őt is megzavarja. Pedig talpig becsületes ember. – Gondolván, U. B. ismeri Gyurit is, azt írom felőle, hogy e' napokban még nagyobb urrá lett, mert nejjének hajadon testvére meghalván, ennek része is (:150, 000 v.f.) övé lett.

E' három lapocskát már csak beírom.

Mintha kérdené U. B., mit beszélnek a' diaetáról? Feleletem: a' diaeta nagyon kevésbé érdekli az országot, legalább azokat, kikkel én ez ideig találkozám. Sőt azon észrevétre jutottam, 's azt hiszem: *hogy inkább az egyes követek érdeklék őket, mint az, mit a' diaeta csinál.* Az egész haza inkább az individuumokra, mint a' diaeta' folyamataira figyelmez. Nagy fonákság, de ha emlékezem más országok legközelebbi diaetáikra, nemcsak nálunk van ez így. Ha többekkel jövők érintésbe gyűléskor 's azután, bővebben mondom-el a' mit tapasztalni fogok.

Miután a' hegyaljáról írok, szólok a' szüretéről s azt mondom, hogy a' termés igen sok, aszú aránylag keves. Vevők is mutatkoznak, 's 1 hordó bor 1 putton aszuval elkel 40 v.f – 60 vf.-ig. E' kedvező szüretnek vannak kedvetlen oldalai is; azt azonban enmagam is tapasztalom, hogy 1827 óta amikor elszegényedett a' hegyalja rosz szüretnek miatt, hogy e' jó áldás nem jön, sok uri háznép belefutal adóságiba.

Jelentse-be U. B. Zala' mindenkép *első* követének, tiszteletemet. Hajlandó vagyok hinni, hogy ő nem gondolja, mi nagy tekintetben áll a' nemzet előtt. Azonban ha képzelheti magának, akkor kimondhatatlan boldogságot kell éreznie lelkében. Késő léptem házába, 's rövid ideig jártam bele, de ha emlékezem azon időre, 's azon módra, mellyel hozám volt, büszke öröm derül homlokomra. –

Még Bereghbe megyek, onnan haza 's otthonról tüstént írok. Addig is fogadja U. B. szeretetemet, tiszteletemet szívesen, 's higgye, hogy nem változom. skm

⁴⁵ Aligha találkozunk Pozsonyban, mert Kölcsey Szemere Pál levelére válaszolva 1835. január 24-én is azt írja, hogy örömmel várja Miklóst (KFÖM III. 339. sz.). Ezután nem sokkal, február 10-én pedig már véglegesen elhagyja Pozsonyt.

A következő levélben (Jelzete: Szemere Tár XIV. 64.) tovább folytatja Szemere hazai utazásainak beszámolóját, s szinte végig szatirikus visszhangját kapjuk annak, amit Borsodtól távol vagy megyéje határain belül tapasztal. Részletesen Bereg megyéről szól, amelynek diétai követői közül Komlóssy Károly és Pogány József szélsőségesen konzervatív, de Füzesséry is jobboldali s egyedül Eötvös Tamás szabadelvű. Így a megye sok akadályt gördít a haladó szellemű javaslatok megtárgyalása elé az országgyűlésen. Ez történt 1883-ban is, amikor az úrbéri munkákat tárgyalása során a főrendek javaslatára kiegészítik a rendek az I. törvény cikk 6. §-át azzal, hogy a jobbágytelek hasznélvezetét megvásárló minden személy a telek közterheit is köteles viselni. Bereg az ellenzők táborában kisebbségben marad, s hogy igazát érvényesíthesse, december 9-én a királyhoz küld feliratot, melyben „zabolátlan szabadságot”, az alkotmány „szentségének szentségtörő kezekkel való veszedelmeztetését” veti a rendek és az országgyűlés szemére. 1834. július 1-én az országos ülésben Jármy szabolcsi követ hevesen támadja Pogányt a példátlan eljárás miatt, aki válaszában olyan sértő megjegyzéseket tesz, hogy azokra Deák Ferenc, zalai követ is reagál. Visszautasítja Bereg vádaskodásait, ugyanakkor kifejezi azt a meggyőződését is, hogy „a megye egyes emberek életkorához mérve halhatatlan, és így az egyes emberek hibái nem lesznek a megyének örökös vétkei, és hiszem azt, hogy Bereg v(árme)gye is, mely az alkotmány ösvényéről most félre lépett, erős védje lesz még a haza szabadságának, és bajaiból kitisztulva, constitutionalis testvérünk fog maradni”.⁴⁶

Szemere 1834. december első hetében lesz aljegyző Borsodban, s most már ilyen minőségében vonja le következtetéseit a megye hivatali életéről, egyelőre azonban még csak a november 17-i megyegyűlésről küld tudósítást, nem is gondolva arra, hogy rövidesen maga is fontos szereplőjévé válik annak.

Vatta, Deczemb. 8-kán 1834

VII.

Kölcsey Ferencnek tiszteletét küldi Szemere Bertalan skm

Bosszankodom 's csodálom egyszersmind, miképen tudtam illy hoszasan hallgatni. Most tehát, irván e' levelet kétképen örülök, t.i. mert e' pár negyedet U.Bñnak annyszor visszaohajtott társaságában élhetem kizárólag, — és mert lelkemet azon remény táplálja, hogy becses válaszában fogok gyönyörködhetni.

Mióta itthon vagyok, sokat utazgattam, résszint kötelességből, résszint illendőségből, résszint reménységéből, és résszint más -ségekéből. Voltam a' magyar népség' (:ó mi drága dolog ez a -ség!) minden osztályaiban, — t.i. értvén ezen nagy fontosságu fölosztást: 1. ha nem köszönsz is köszönnék: (:pö a' gallicziával határos Krajnya &c); 2. ha köszönsz te, köszönnék (:pö Zemplén' alja, Borsod &c); 3-or ha köszönsz se' köszönnék; pö Hortobágy 's más társai e' nemzeti nagy névnek. Az az hogy itt nem voltam, -de így jár az ember, midön elébb osztja-föl utat rendszerleg, mintsem meggondolná, hol utazott. No de e' botlást nem veendi U. B. rosz neven, miután nagy auctoritást hozok-fel mentségemül, t.i. az írók' azon legtöbbszét, kik munkájoknak hamarabb megírják systeman felosztott tartalmukat, mintsem azt tudják világosan, mit 's mikép irandanak. Miután — legalább a' gyorsíróknál — ércztoll; — igaz! és — majd elfeledém (:pedig egy király' szomorú példájával tudnám megbizonyítani, mi rosz következései lehetnek a' feledékenységnek.) — és a' plajbászal jegyzőknél [— olvashatatlan szó] divatozik, — bátorkodom tanácslani U.Bñnak, hajtson fejet a' *hibának* — 's valljon *módi* ellen cselekednék-e? — semhogy fölingerelje az írók sokaságát.

Azonban a' *hibát az erény'* bösege helyre üti, mert voltam még nem-nevezett helyeken is, pedig mai időben — még a' diaetán is — erény a' hallgatás, — ha t.i. ez dicsőséget fődöz, 's nem — tudatlanságot.

Voltam pedig Bereghben, — 's gondolhatja U. B., — e megye világosságos ideáit 's magyar köntösü nagylelkűségét — természet szerint ezüst gombbal, módom lévén a' diaetán megismerhetni: mi végtelen vágyal mentem ide, 's annyival inkább Beregszászba, hol összegyűlének ép akkor a' haza' atyjai. De ó fájdalom — s szinte bosszankodom, hozá hasonlót nem mondhatván — csak törvényszék volt.

⁴⁶ KOSSUTH Lajos, *Országgyűlési Tudósítások*, Bp. 1949. III. 285–288. Az október 18-i országos ülésen újra előkerül az ügy, mert a Bereg elleni tiltakozást „a napló könyvbe iktatni” kéri. I. m. 622.

Egyébiránt, Bay Györgyel⁴⁷ lévén 's rá emlékeztvén, komoly hangba kell áltmennem. Mert ez nagyon kedves ember és szép, 's a' mi több kellemes, 's a' mi még több, jó szívü. Többnyire vele beszélgettem, 's szerinte, velem, és Miklóssal⁴⁸ megkülönböztetve bántak minden jelenvoltak. Természetesen, a' diatára jött a' szó, 's azon szerepre, melyet ott Beregh játszik. Mondá, hogy Zalára ráírtak, miképen tiltanak-el első követüket⁴⁹ azon sértegetésektől, mikkel megyéjüket bántotta, 's mikre véleményük szerint fölhatalmazva nincs. Kérdem, kinek küldék-meg ez iratot? Mondá: csak Zalának. Felelém: így jól van, mert e' szerint vagy hallgatand Zala, vagy csak azon uton, mely közte 's követe közt van, fogja *Ferenczének* minden viseletét javallani; – mert ha, p[é]ldának] o[k]ából] igazolásokul, más megyéknek is elküldjék, egész ország' tudtával fogta volna javallatát kijelenteni. Felhozatta a' jegyzői hivatalbul az iratot, 's elolvasá, 's azon elmés jegyzést tev: jó hogy ezt „bajaikbul kivergödde” így nem mondá Deák: „Bajjakbul kivergödde.” Mondá továbbá: hibás vélemény, hogy Vay gr.⁵⁰ csináltatja az utasításokat, mert ritkán van jelen, 's a' mikor azok készültek is, mik vitákra adtak alkalmat, nem volt Bereghben. Mondá azután, hogy ő szereti a' szabadelmü intézkedéseket, azonban azért nem ellenzi, midön itthon illyek történnek, mert kívánja a „surlódást”. Azt feleltem rá: ez nem elég ok, mert ő hiszen elég surlódásunk van nekünk magunk közt, több illy megyékkel; aztán a' Fő Rkk-el, és a' kormányval, – tehát nincs rá szükség, hogy a' surlódást Beregh öregbitse. – Egyszersmind emlékeztvén, hogy U.B mondá „nem ezt várta volna Bay Gyuritól” – ezt tudtára akartam adni, de szép móddal – mert őt igen megszerettem, 's azt mondám: „mondta többször Kőlcsey, ugyan miért nem fordít egyet Beregh' nyakán az a' Gyuri”. Mosolygott 's úgy látszék, jól esett neki.

A Borsodi gyűlés rövid volt, 's alig fordult-elő érdekes. Azokbul mindazáltal, mik egy vagy más kérdés körül mondattak, igen átláthattam, hogy Borsod ment a' *tulság'* vétkétől, s annyira irtózik tőle, hogy inkább marad az *állandóság'* elve mellett. Végig nézvéen pedig azon sok ősz urakon, kik szép 's szék-hosszant ültek számosan a' zöld -reményadó!- asztal mellett, azon általános resultatumra jutottam: *hogy a' mennyi esztendővel öregh emberek vannak 30 esztendősnél, annyi évvel vagyunk hátra, tehát körülbelül 50–70. A' nagy szabály alol nagy kivételek vannak pő U. B., Deák és hálistennek 'stb.*

Az apám' testvéréhöz vendégek érkezvén hívnak-le, és így -mert ki röpülhet-ki az illy mindennapi kénytelenségekből!- végzem leveletem, és pedig kérelemmel. T.i. örvendeztessen-meg U.B. engemet olykor olykor soraival, hogy ha magam nem bírok kincssel, bírjon azzal ládám. Minthogy pedig terhelni nem akarom, minthogy egyszersmind tanuságos leveleket ohajtok: talán jó lenne ha akkor, mikor kedve jön, mikor ideje van, -egy egy pár gondolatot leírna, s egy levelnyire gyűlvén a' sok keves, és keves sok- a' *jó lelkü* postára bizná (:biztosabban megkapnám a' Borsod-követi csomóban. Kivált miután a' jegyzőség' zöld színü – [olvashatatlan kifejezés] – taga vagyok). Ó édes U.B. ne tagadjam-ezt tőlem, 's adjon lelkéből nekem is egy pár sugárt. Világosítsa a'ki óhajt világot, hanyan vannak, kik nem is kívánják!

Zala' követét tisztetem, 's ha nem mondanám is, nem feledtem-el, csak elhallgattam volna. U.Bmra nélkül, s Reá U. B. nélkül emlékezni nem tudok.

Sok kint, de sok örömet is ád az emlékezet. skm

Pest, Harsány, Vatta

⁴⁷ Bay György (1792–1849) Sárospatakon végez jogot, s 1825-től főszolgabíró, majd 32-től első alispán Bereghben, később alnádor és hétszemélynök.

⁴⁸ Szemere Miklós

⁴⁹ Deák Ferenc

⁵⁰ Vay Ábrahám (1789–1855) előbb borsodi alispán, majd borsodi követ, 1830-ban a király Bereg vármegye főispáni helytartójává teszi, később Máramaros megye főispánja.